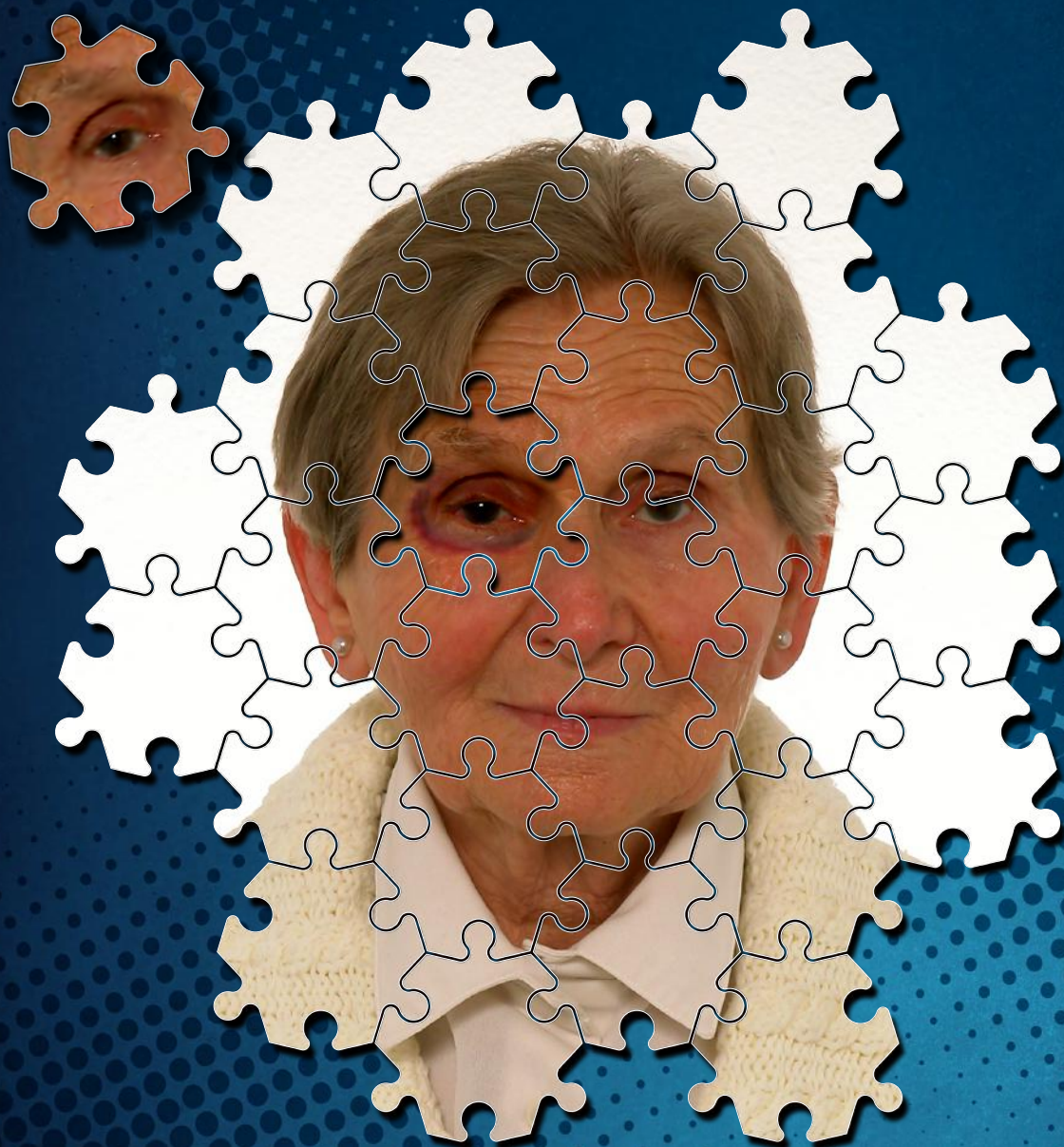

Brankica Janković, Nataša Todorović, Milutin Vračević

**DOBRO ČUVANA PORODIČNA
TAJNA - ZLOSTAVLJANJE
STARIJH OSOBA**

**DOBRO ČUVANA PORODIČNA TAJNA -
ZLOSTAVLJANJE STARIJIH OSOBA**

Brankica Janković, Nataša Todorović, Milutin Vračević

Izdavač: Crveni krst Srbije

Simina 19, 11000 Beograd

Tel/fax 011/30-32-125

e-mail:serbia@redcross.org.rs

www.redcross.org.rs

Lektura i korektura: Miljurko Vukadinović

Dizajn korica: Nikola Bogdanović - PR "Umetnička vajarstva radionica"

Štampa: Komazec d.o.o, Indija

Tiraž: 500

Godina: 2015.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

343.54/.55-053.9
343.851:343.54/.55
346.32-053.9
342.7
159.922.63

ЈАНКОВИЋ, Бранкица, 1973-

Dobro čuvana porodična tajna : zlostavljanje starijih osoba / Brankica Janković, Nataša Todorović, Milutin Vračević. - Beograd : Crveni krst Srbije, 2015 (Indija : Komazec). - 100 str. : graf. prikazi ; 24 cm

Tiraž 500. - Dodatak-Tabele, demografija: str. 83-92. - Upitnik: str. 93-99. - Executive Summray. - Bibliografija: str. 79-82.

ISBN 978-86-80205-49-6

1. Тодоровић, Наташа, 1968- [аутор] 2. Врачевић, Милутин, 1971- [аутор]

а) Породично насиље - Старе особе б) Жртве насиља - Старе особе с)

Старење - Социолошки аспект

COBISS.SR-ID 220048652

Ovaj projekat finansirao je Populacioni fond Ujedinjenih nacija (UNFPA). U knjizi su iskazani samo stavovi autora koji nisu nužno i stavovi UNFPA.

Decembar 2015. godine

Ova Publikacija nastala je kao deo dugogodišnje saradnje Crvenog krsta Srbije, Poverenice za zaštitu ravnopravnosti i Populacionog fonda Ujedinjenih nacija (UNFPA). Rezultat našeg zalaganja je namera da se nasilju nad starijim osobama, koje još uvek predstavlja dobro čuvanu porodičnu tajnu, da vidljivost i ponude rešenja koja će omogućiti starijim osobama da žive dostojanstveno, bez straha i stida u sigurnom i bezbednom okruženju.

Populacioni fond Ujedinjenih nacija (UNFPA) zalaže se između ostalog i za poboljšanje kvaliteta života starijih ljudi širom sveta, putem istraživanja i prikupljanje podataka, ali i uticajem na javne politike. Tokom poslednjih deset godina Populacioni fond Ujedinjenih nacija - Kancelarija u Beogradu u saradnji sa Crvenim krstom Srbije daje veliki doprinos u kreiranju pozitivne slike o starijim osobama, a svojom podrškom ovom istraživanju omogućio je da se prikupe podaci o učestalosti i najčešćim oblicima nasilja nad starijima u Republici Srbiji.

Ovom prilikom zahvaljujemo se svim starijim osobama koje su dobrovoljno učestvovala u ovom istraživanju i time dale veliki doprinos, sa jedne strane razumevanju ovog problema, a sa druge strane njihovi odgovori omogućili su da se izrade preporuke zasnovane na relevantnim podacima koje će biti dostavljene donosiocima odluka.

Zahvalnost dugujemo i volonterki Crvenog krsta Savskog venca Danici Šmic, čijoj ljubaznosti dugujemo i naslovnu fotografiju ove Publikacije. Intervencije na fotografiji korišćenoj za naslovnu stranu Publikacije su izvedene u grafičkom softveru. Dugujemo zahvalnost i Marku Milanoviću bez čijeg doprinosa ova Publikacija ne bi izgledala ovako.

SADRŽAJ

Executive summary	7
Uvod	11
Definicija nasilja	14
Tipovi i indikatori zlostavljanja	17
Fizičko zlostavljanje tipovi	18
Fizičko zlostavljanje indikatori	18
Psihičko zlostavljanje tipovi	19
Psihičko zlostavljanje indikatori	19
Finansijsko zlostavljanje tipovi	20
Finansijsko zlostavljanje indikatori	20
Zanemarivanje tipovi	20
Zanemarivanje indikatori	21
Seksualno zlostavljanje tipovi	21
Seksualno zlostavljanje indikatori	22
Diskriminacija i ejdžizam	23
Diskriminacija tipovi	24
Diskriminacija indikatori	24
Počinioci nasilja i zlostavljanja	25
Počinioci fizičkog zlostavljanja	25

Počinioci psihičkog zlostavljanja	26
Počinioci finansijskog zlostavljanja	26
Počinioci seksualnog zlostavljanja	27
Počinioci zanemarivanja	27
Ličnosti zlostavljača	28
Faktori rizika	29
Učestalost zlostavljanja starijih osoba	31
Posledice zlostavljanja	35
Prevenција	37
Zakonski okvir	39
Metodologija istraživanja	57
Procedura	57
Instrument	57
Opis uzorka	58
Rezultati istraživanja	61
Zaključci	73
Preporuke	75
Literatura	79
Prilozi	83
Tabele	83
Upitnik	93

EXECUTIVE SUMMARY

Elder abuse is defined as “a single or repeated act, or lack of appropriate action, occurring within any relationship where there is an expectation of trust, which causes harm or distress to an older person”. Elder abuse is by its nature a complex phenomenon consisting of physical, sexual, psychological and financial abuse as well as intentional or unintentional neglect and abandonment. It is important to emphasize that elder abuse is a serious violation of human rights.

Elder abuse is not only a public health problem that can lead to various health impairments but also a serious societal problem that may lead to loss of dignity and ultimately social isolation of older persons. Abuse of older people is shrouded in mystery throughout our society for many reasons and the lack of tangible evidence sadly does not serve as proof that it is non-existent. Older people who suffer abuse and violence often feel ashamed and afraid of publicly speaking about the way they are treated by their family.

„Well-kept family secret: elder abuse“ is a project implemented by the Red Cross of Serbia in cooperation with the office of Commissioner for the Protection of Equality of Serbia. The project is financially supported by the United Nations Population Fund (UNFPA). The Red Cross of Serbia has for several years worked with UNFPA on sensitization of the public related to positive outlook on ageing and older age and this project continues this work.

The objective of the project was to collect the data on the frequency of elder abuse in Serbia, as well as data on different types of elder abuse. The results of the project were also used to provide intervention recommendations for the decision makers in order to ensure improvement of the status of older people and deprecation of elder abuse in Serbia.

The research itself was done via telephone, covering 800 persons above the age of 65. The average age of the interviewee was 73.

As for the results, it is established that 19.8 percent of the interviewees have been exposed to some form of abuse and violence in their older age whereas 11 percent have experienced some form of abuse in the last 12 months.

As for the specific types of abuse, the highest risk seems to be of financial abuse. Looking at specific forms of financial abuse, it can be established that 11.5 percent of the interviewees were exposed to at least one of its forms. The most frequent form of financial abuse perpetrated against older persons is theft. The indicator of a high risk of financial abuse is the fact that 13.5 percent of the interviewees stated that they do not have complete control of how they use their finances. At the same time 54 percent have reported using their income to support the other members of the household. It is important to underline here that older people frequently do not perceive this as financial abuse, including the fact that they do not control their own finances, with some of them reasoning along the lines of “I am old now and I don’t really need the money any more, others need it more badly than I do”. At the same time, risk of financial abuse is higher with higher education of the older person: this usually means their pensions are higher and this makes them a more desirable target of fraud and theft.

3.9 percent of our interviewees were exposed to physical abuse, with 2 percent stating they have experienced it in the last 12 months and 0.7 being exposed to it three or more times in the last year. If we compare these results with the WHO data where the frequency of physical abuse is positioned between 0.2 and 4.9 percent, we can say that Serbia has a higher frequency of physical abuse and that we need urgent measures to protect older people from this form of abuse. The results also show that physical abuse, unlike other forms, tends to be more frequent for older persons living with their children and it is also fairly frequent for older persons who own their apartments or are the ones paying rent.

Psychological/ verbal/ emotional abuse was reported by 7.8 percent of the interviewed persons with 4.6 percent reporting it in the last 12 months. 2.5% have reported being exposed to it three or more times in the last year. In 1.4 percent of the cases this form of abuse was perpetrated by a family member and in 3 percent by other people. We have not had a single person who reported being forbidden from maintaining social contact but it should be recognized that the interviews were performed via telephone which automatically excludes those prohibited from using telephones.

Sexual abuse was proven to be the biggest taboo for the interviewed older persons with 50 percent of them declining to answer questions related to it and only one person reporting that they were target of an attempt of sexual contact by a third party. It is likely that the feeling of shame prevented older people from discussing this topic and it is obvious that further careful research on it is necessary.

Speaking of neglect, judging by the reported results, it seems to be more frequent for older persons with limited functional efficiency and these are exactly those persons in need of better care and attention. Neglect is, unlike other forms of abuse, closely related to one's social status: persons with lower education level and lower income (less than 15,000 RSD per month) are more likely to be exposed to neglect.

The recommendations can be briefly summarized as such:

- normative and legal framework need to be updated to provide better and more efficient protection
- implementation of existing legal protection and prevention measures needs to be more efficient and better monitored which calls for building of more capacity, predominantly at local level
- courts need to be more consistent in applying existing legal provisions so that the sanctions fit the crime as well as more efficient timewise, to avoid long court cases that discourage older people from pressing charges
- public institutions and services, especially at local level need to be better coordinated in their work through creation of advanced protocols and practices that will ensure that victims of abuse are at the center of attention and provided swift, confidential and adequate support
- public institutions and services, especially at local level need to standardize, maintain, update and confidentially share data related to abuse through a centralized database
- continuous work need to be invested in counseling the victims of abuse but also the perpetrators

- first line responders in services and institutions working with abuse victims need continuous training
- Public perception of ageing and older people needs to be changed to avoid negative stereotypes, ageism and prejudice, through public campaigns and other means of presenting positive image of older people as active constituents of a society (e.g. through introduction of these topics in public schools curriculum)

UVOD

U razvoju ljudske vrste različita razdoblja imala su svoje specifičnosti koje su ih činile jedinstvenim. Drugu polovinu XX i početak XXI veka obeležilo je, između ostalog, i demografsko starenje stanovništva širom sveta, a značajna karakteristika je i dugovečnost što predstavlja jedno od najvećih dostignuća savremene nauke i društva.

Smanjenje smrtnosti i opadanje fertiliteta vodilo je ka smanjenju broja dece i povećanju broja starijih osoba u ukupnoj svetskoj populaciji. Udeo starijih osoba (starosti 60 i više godina) porastao je sa 9,2 posto u 1990. godini na 11,7 posto u 2013. godini, trend rasta se nastavlja, pa su procene da će do 2050. godine broj starijih osoba, u populaciji na globalnom nivou, dostići 22 posto. Unutar populacije starijih posebno je izraženo povećanje broja osoba starijih od 80 ("stariji stariji") koji su činili 14 posto u 2013. godini, a očekuje se da taj broj dostigne 19 posto u 2050 godini (UNDESA, 2013a). Jedna od karakteristika demografskog starenja je i činjenica da žene u proseku žive duže od muškaraca za 4,4 godine, ako se posmatraju podaci između 2010. godine i 2015. godine. Međutim, karakteristike koje se odnose na razlike između muškaraca i žena ne menjaju se sa životnim dobom (UNDESA, 2015).

Podaci pokazuju da se očekivano životni vek u poslednjih 50 godina produžio, a projekcije su da će nastaviti da raste i u narednim decenijama u svim regionima. Očekivano trajanje života je 1950. godine u razvijenim zemljama bilo 65 godina, a u zemljama u razvoju samo 42 godine. U periodu 2010-2015. godine, očekivano trajanje života iznosilo je 78,6 godina u razvijenim zemljama i 68,1 godina u zemljama u razvoju. Demografske procene pokazuju da će u periodu od 2045. godine do 2050. godine, očekivano trajanje života dostići 83 godine u razvijenijim zemljama i 75 godine u manje razvijenim regionima (HelpAge International, 2014). Ilustracije radi 1910. godine očekivani životni vek žene iz Čilea bio je 33 godine, danas - 82 godine. Sa druge strane, jedna trećina beba rođenih 2012. godine u Velikoj Britaniji može očekivati da će slaviti 100 rođendan (UNFPA/HelpAge International, 2012).

Srbija spada u red zemalja gde se ubrzano stari, a prema podacima popisa iz 2011. godine 17,4 posto populacije u Srbiji je starije od 65 godina. Prema projekcijama Republičkog zavoda za statistiku demografsko starenje će se nastaviti i u budućnosti. U sledećih 30 godina u projekciji sa niskim natalitetom do 2041. godine očekuje se da će 25,2 posto poulacije biti starije od 65 godina (Republički zavod za statistiku, 2014). Moramo još imati u vidu i situaciju da je Srbija prolazila kroz proces tranzicije što je doveo do raspada političkih i socijalnih sistema i da su se starije osobe našle u teškoj materijalnoj situaciji a povećao se i rizik od nasilja.

Demografske promene otvaraju mnoga pitanja i postavljaju zahteve na koje društva širom sveta moraju pod hitno da odgovore kako bi se adekvatno prilagodila starenju stanovništva. Demografsko starenje svuda u svetu povećava rizik od diskriminacije na osnovu godina, povećava rizik od nasilja nad starijima, kao i rizik od ugrožavanja ljudskih prava starijih.

Ono što i danas predstavlja osnov diskriminacije starijih osoba i ejdžizma su predrasude, stereotipi i ideja o neproduktivnosti starijih. Prevashodno slika starijih kao pasivnih primaoca pomoći i tereta za društvo, mišljenje da oni ne doprinose razvoju društva već da troše resurse, posebno one koji se odnose na zdravstvene i socijalne usluge, što će troškove povezane sa starenjem učiniti neodrživim. Ovaj način posmatranja starenja je fundamentalno netačan, ali istovremeno vrlo raširen. On je najčešći uzrok diskriminacije, zlostavljanja i nasilja nad starijim osobama širom sveta. Starije osobe više doprinose ekonomiji i budžetu nego što dobijaju od njega. Recimo u Velikoj Britaniji starije osobe kroz plaćenje poreza, kroz kupovnu moć, vlasništvo nad nekretninama i volontiranje doprinose ekonomiji sa 60 milijardi dolara i više nego što dobijaju putem državnih penzije, zdravstvenih i socijalnih usluga (Campaign for the NHS (Reinstatement) Bill, 2015).

Zlostavljanje i vidovi nasilja nad starijima predstavljaju, pre svega, oblik kršenja ljudskih prava i gubitak poštovanja. O njemu se do sada vrlo malo govorilo, uglavnom je to bila tabu tema koja se gurala pod tepih. Odnos prema nasilju u porodici se menjao tokom vremena i od ranijeg stanovišta da je to pre svega deo privatne sfere, danas se smatra da je to problem od mnogo šireg društvenog

značaja i da kao takav treba da bude tretiran sa stanovišta različitih javnih politika (Carlson i Worden, 2002).

Pored toga malo je naučnih istraživanja na temu nasilja nad starijima, a u medijima ova tema dobija najčešće senzacionalistički karakter (Petrušić et al., 2012).

Među glavnim dostignućima u poslednjih nekoliko decenija je dizajn politika usmerena na smanjenje nejednakosti i unapređenje socijalne inkluzije, kao i razvijanje pristupa zasnovanog na ljudskim pravima (Petrušić et al., 2015).

Nasilje svakako treba posmatrati iz multidisciplinarne perspektive, a ne samo razmišljati kako ga sankcionisati i sprečiti, već kako ga prevenirati i ublažiti njegove posledice.

DEFINICIJA NASILJA

Nasilje predstavlja veliki društveni i javnozdravstveni problem. Govoreći o nasilju moramo biti svesni činjenice da je ono univerzalna pošast prisutna u različitim kulturama, državama i zajednicama. Iako postoje mere i mehanizmi zaštite, nasilje je prisutno u porodici, školi, na radnom mestu, u institucijama i javnim mestima. Slike nasilja evidentne su i u medijima, a sa razvojem socijalnih mreža, kao i ostalih društvenih fenomena, i slike nasilja se prenose brže, što u nekim slučajevima može da izazove negativne posledice. S obzirom na to da je nasilje raširen i veoma kompleksan problem definisanje pojma je otežano (WHO, 2002).

Svetska zdravstvena organizacija definiše nasilje kao “namerno korišćenje fizičke snage ili sile, zaprećene ili realizovane, prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, koje kao rezultat daje ili bi sa velikom verovatnoćom moglo da izazove povredu, smrt, psihološke posledice, neželjen smer nečijeg razvoja ili deprivaciju”.

U ovoj definiciji uočavamo poddelu nasilja na tri velike grupe.

Prva grupa odnosi se na nasilje prema samom sebi i u ovu grupu spadaju:

- suicid,
- pokušaj suicida,
- planiranje ili samo razmišljanje o suicidu,
- samopovređivanje.

Druga grupa odnosi se na međuljudsko nasilje koje je usmereno prema jednoj ili više osoba i deli se u dve podgrupe: nasilje u porodici i nasilje u zajednici

- nasilje u porodici podrazumeva partnersko nasilje, nasilje nad decom, nasilje nad starijima,
- nasilje u zajednici podrazumeva nasilje među mladima, nasilje u školi, bullying, pokušaj ubistva i silovanje.

Treća grupa je kolektivno nasilje koje je najčešće organizovano i planirano između jedne grupe ljudi prema drugoj u cilju postizanja političkih, ekonomskih i socijalnih ciljeva i u ovu grupu spadaju:

- rat,
- genocid,
- terorizam,
- kršenje ljudskih prava i
- drugi oblici kriminala (WHO, 1996)

Vidimo da se nasilje nad starijima prepoznaje kao deo nasilja u porodici, ali uprkos činjenici o demografskom starenju populacije i predikcijama o povećanom riziku od nasilja nad starijima, o ovoj vrsti nasilja prvi put je počelo da se govori tek sedamdesetih godina XX veka.

Nasilje i zlostavljanje starijih je, u poslednjih četrdeset godina, sa jedne strane prepoznato kao gubitak poštovanja i oblik kršenja ljudskih prava, ali sa druge strane i dalje ostaje najskivenija forma nasilja u porodici i institucijama u mnogim društvima. Prepoznavanje nasilja i zlostavljanja starijih kao društvenog ali kao i globalnog problema još uvek je na nivou sporadičnih inicijativa budući da ne postoji dovoljna zainteresovanost istraživača, vlada, međunarodnih organizacija i javnosti (Naughton et al., 2012). Nasilje nad starijim osobama prošlo je dug put od “lapota” do prepoznavanja i kažnjavanja ovog oblika nasilja.

Prilikom definisanja zlostavljanja starijih, moramo biti svesni nekoliko problema. Pre svega to je nepostojanje sveobuhvatnog teorijskog okvira. Stručnjaci koji se bave ovim problemom ističu da je nedostatak opšteprihvaćene i dogovorene definicije zlostavljanja starijih osoba prepreka za bolje prepoznavanje i razumevanje ovog problema i “socijalnog tabua” (UNDESA, 2013b).

Važno je imati u vidu da problem definisanja zlostavljanja starijih nije samo akademski problem, već on ima i dalekosežne praktične posledice koje se odnose

sa jedne strane na javne politike kojim se ova oblast reguliše, a sa druge strane na programe zaštite i usluge podrške za konkretne starije osobe izložene nasilju i zlostavljanju (NCPOP, 2009; WHO/INPEA, 2002).

Ukoliko želimo da definišemo zlostavljanje i nasilje nad starijim osobama u literaturi se najčeće koristi definicija Akcije protiv nasilja nad starijima iz Velike Britanije koju je adaptirala Svetska zdravstvena organizacija i Međunarodna mreža za prevenciju nasilja nad starijima, a koja glasi:

„Zlostavljanje starijih osoba jeste pojedinačni ili ponovljeni čin akcije ili uzdržavanja od delovanja koji se događa u međuljudskom odnosu zasnovanom na poverenju, a koji izaziva bol ili uznemirenje starije osobe.” Centralno mesto u ovoj definiciji predstavlja odnos poverenja između zlostavljane osobe i zlostavljača, međutim ono što se možda u ovoj definiciji nedovoljno naglašava je zlostavljanje starijih u institucijama (UNDESA, 2013b).

TIPOVI I INDIKATORI ZLOSTAVLJANJA STARIJIH OSOBA

U literaturi se najčešće spominje pet tipova zlostavljanja starijih osoba, a ta se tipologija koja se primenjuje i kada je zlostavljanje dece u pitanju, samo što se ovde prepoznaje i finansijako zlostavljanje (Marmolejo, 2008).

Svetska zdravstvena organizacija definiše ovih pet tipova zlostavljanja starijih na sledeći način:

- **Fizičko zlostavljanje:** nanošenje fizičkog bola ili povreda starijoj osobi.
- **Psihičko zlostavljanje:** postupci (verbalni/ neverbalni) koji mogu da izazovu psihički bol i emocionalnu patnju kod starije osobe.
- **Finansijsko zlostavljanje:** protivzakonito ili neadekvatno korišćenje finansijskih sredstava starije osobe.
- **Seksualno zlostavljanje:** bilo koja vrsta seksualnog kontakta bez pristanka starije osobe (WHO, 2002).
- **Zanemarivanje:** namerno ili nenamerno neobezbeđivanje osnovnih uslova za život starije osobe (Petrušić et al., 2012).

Pored ovih pet najčešće spominjanih tipova zlostavljanja starijih, koji su i ujedno prihvaćeni od strane akademske javnosti i profesionalaca, u literaturi se navode još neki dodatni tipovi zlostavljanja starijih osoba.

- **Napuštanje:** ostavljanje starije osobe koja je funkcionalno zavisna od tuđe nege na period vremena u kome može nastati šteta po njeno fizičko i mentalno zdravlje (NCEA, 2015b). **Samozanemarivanje:** odnosi se na situaciju kada ne postoji zlostavljač i ono nastaje kada starija osoba odbija da se brine o sebi. Samozanemarivanje je često povezano sa određenim mentalnim poremećajima, kao što su zloupotreba alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci, demencija i depresija (NCPEA, 2015; Cherry, 2015).

Svaki od gore navedenih tipova zlostavljanja podrazumeva veći broj konkretnih aktova zlostavljanja i indikatore na osnovu kojih se ti tipovi zlostavljanja

i prepoznaju. U ovoj publikaciji koristimo podelu po tipovima i indikatorima koja je data u Multi-Agency Adult Protection Policy za Kent i Medway, koji je deo većeg sistema zaštite starijih (safeguarding of the adultes) u Velikoj Britaniji (Kent and Medway Safeguarding Adults Board, 2015).

Fizičko zlostavljanje: tipovi

- Udaranje, šamaranje, grebanje,
- Guranje ili grub tretman,
- Prebijanje,
- Sputavanje bez opravdanog razloga,
- Zloupotreba lekova,
- Neprikladno kažnjavanje, uključujući lišavanje hrane, odeće, grejanja i zdravstvenih usluga.

Fizičko zlostavljanje: indikatori

- Istorijat neobjašnjenih padova ili manjih povreda, pogotovo u različitim fazama zaceljivanja;
- Neobjašnjene modrice na dobro zaštićenim delovima tela, napr. unutrašnjosti butina, na nadlakticama itd. ili modrice nastale kao posledica sputavanja “vezivanja”;
- Neobjašnjene modrice ili povrede bilo koje vrste;
- Opekotine neuobičajene vrste, na primer opekotine od cigarete;
- Istorijat čestih promena svog lekara ili opiranje od strane porodice, negovatelja ili prijatelja da se konsultuje lekar;
- Sakupljanje lekova koji su prepisani starijoj osobi, ali se ne koriste;

- Pothranjenost, čirevi, dekubitus, mokra odeća.

Psihološko zlostavljanje: tipovi

- Emocionalno zlostavljanje,
- Verbalno zlostavljanje,
- Ponižavanje i ismevanje,
- Pretnje kaznom, napuštanjem, zastrašivanjem ili obustavom usluga,
- Izolacija ili isključivanje iz sistema usluga nege i iz mreža za podršku,
- Namerno uskraćivanje mogućnosti za zadovoljenje religioznih ili kulturnih potreba,
- Neobezbeđivanje pristupa odgovarajućim obukama za socijalne veštine i obrazovni razvoj.

Psihološko zlostavljanje: Indikatori

- Nemogućnost starije osobe da zaspi ili tendencija da provodi duge periode u krevetu;
- Gubitak apetita ili prejedanje u neodgovarajućim momentima;
- Nervoja, zbunjenost ili opšta rezigniranost;
- Tendencija ka povlačenju iz društva i izolacija;
- Zaplašenost i znaci gubitka samopoštovanja;
- Nekarakteristično manipulativno, ćudljivo ili agresivno ponašanje.

Finansijsko zlostavljanje: tipovi

- Zloupotreba ili krađa novca,
- Prevara ili iznuda vezana za materijalnu imovinu,
- Zloupotreba ili pronevera imovine ili prinadležnosti,
- Prevare ili manipulacije u vezi sa testamentom, imovinom ili nasleđem.

Finansijsko zlostavljanje: Indikatori

- Neobjašnjena nemogućnost da se plate nabavke ili računi itd;
- Podizanja velikih suma novca koja se ne mogu objasniti;
- Nestale lične stvari;
- Razmimoilaženje između uslova u kojima osoba živi i njenih finansijskih resursa;
- Neobično, vanredno interesovanje i bavljenje imovinom starije osobe.

Zanemarivanje: tipovi

- Ignorisanje potreba za medicinskom ili fizičkom negom,
- Nedavanje prepisanih lekova,
- Nedavanje pristupa odgovarajućim zdravstvenim, socijalnim ili obrazovnim uslugama,
- Zanemarivanje potreba za stanovanjem, grejanjem, osvetljenjem itd.

- Onemogućen pristup nezi ili opremi i pomagalima koje obezbeđuju funkcionalnu nezavisnost,
- Neobezbeđivanje privatnosti i dostojanstva,
- Profesionalna nebriga.

Zanemarivanje: Indikatori

- Neadekvatno grejanje, osvetljenje, hrana ili tečnosti;
- Član porodice, negovatelj ili osoba koja čuva stariju osobu ne daje prepisane lekove ili ne obezbeđuje odgovarajuću medicinsku negu;
- Član porodice, negovatelj ili osoba koja čuva stariju osobu izbegava kontakt sa profesionalcima iz oblasti zdravstva ili socijalnog staranja;
- Odbijanje da se posetiocima obezbedi pristup;
- Loše opšte fizičko stanje starije osobe, npr. čirevi, dekubitus;
- Naizgled neobjašnjiv gubitak telesne mase;
- Neodržavana odeća i aljkav fizički izgled;
- Neodgovarajuća ili neadekvatna odeća ili nošenje noćne odeće danju;
- Senzorna deprivacija – nemanje pristupa naočarima ili aparatu za sluh itd;
- Odsustvo privatnosti i dostojanstva;
- Odsustvo mogućnosti da se traži pomoć.

Seksualno zlostavljanje: tipovi

- Seksualna aktivnost na koju starija osoba ne može da pristane ili nije pristala ili na koju je prisiljena,
- Seksualna aktivnost koja nastupa kada je starija osoba nesvesna posledica ili rizika za nju vezanih,

- Silovanje ili silovanje u pokušaju,
- Seksualni nasrtaj ili zlostavljanje,
- Zlostavljanje bez kontakta, npr. voajerstvo, pornografija, neprikladan eksplicitan i lascivan rečnik.

Seksualno zlostavljanje: indikatori

- Neobjašnjene promene u držanju i ponašanju starije osobe;
- Tendencija ka povučenosti i provođenju vremena u izolaciji;
- Nemirno i isprekidano spavanje;
- Modrice ili krvarenja u rektalnim ili genitalnim telesnim regijama;
- Pocepan ili umrljan veš, naročito sa tragovima krvi i semena;
- Seksualno prenosiva infekcija kod osobe koja nije mogla dati pristanak na seksualni čin.

Sa druge strane percepcija zlostavljanja od strane starijih osoba može se podeliti u tri široke oblasti:

- **Zanemarivanje** - izolacija, napuštanje i socijalna isključenost,
- **Kršenje** – ljudskih prava, prava iz oblasti zdravstvene i socijalne zaštite i
- **Lišavanje** - izbora, odluka, statusa, finansijskih sredstava i dostojanstva (WHO/INPEA, 2002)

DISKRIMINACIJA I EJDŽIZAM

Zlostavljanju starijih osoba vrlo često predhodi diskriminacija, ejdžizam tj. predrasude i stereotipi, koji često predstavljaju uvod u različite tipove zlostavljanja.

Termin ejdžizam je prvi put upotrebio gerontolog Robert N. Butler da opiše diskriminaciju sa kojom se suočavaju starije osobe. Ejdzizam je vrsta diskriminacije koja uključuje predrasude prema ljudima na osnovu njihovih godina, odnosno uzrasta. Slično rasizmu i seksizmu, predrasude prema starijim osobama uključuju održavanje negativne slike i stereotipa prema ovoj uzrastnoj grupi. Iako je ovaj pojam nastao da bi opisao predrasude prema starijima, danas se on koristi da bi opisao bilo kakvu diskriminaciju na osnovu godina i podrazumeva predrasude prema deci, tinejdžerima, odraslima i starijim osobama (Cherry, 2015).

Zakon Republike Srbije o zabrani diskriminacije u članu 2 definiše diskriminaciju na sledeći način : “diskriminacija” i “diskriminatorско postupanje” označavaju svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima (Službeni glasnik Republike Srbije, 22/2009).

Vidimo da je u Zakonu prepoznata diskriminacija na osnovu starosnog doba što daje dobru osnovu za prevenciju starosne diskriminacije i zaštitu starijih osoba od zlostavljanja.

Da bismo bolje razumeli šta je to diskriminacija i kako se prepoznaje koristićemo podelu koju smo koristili u predhodnom poglavlju, a koja se odnosi na tipove i indikatore i koja je data u Multi-Agency Adult Protection Policy za Kent i Medway,

koji je deo većeg sistema zaštite starijih (safeguarding of the adultes) u Velikoj Britaniji (Kent and Medway Safeguarding Adults Board, 2015).

Diskriminacija: tipovi

- Diskriminacija, nejednako postupanje po ma kom osnovu uključujući pol, rasu, boju, jezik, kulturu, veru, politiku ili seksualnu orijentaciju,
- Diskriminacija vezana za invaliditet ili godine starosti,
- Vredanje ili verbalno degradiranje,
- Zločin iz mržnje.

Diskriminacija: indikatori

- Tendencija ka povlačenju iz društva i izolacija;
- Strah i anksioznost;
- Odbijanje da se pruže usluge ili isključivanje na nedogovarajući način;
- Gubitak samopoštovanja;
- Odbijanje pristupa uslugama potrebnim da bi se zadovoljila potreba;
- Izražavanje besa ili frustracije.

POČINIOCI NASILJA I ZLOSTAVLJANJA

Dosadašnja istraživanja i raspoloživi podaci o tome ko su počinioci zlostavljanja nad starijim osobama posmatrano iz perspektive svih oblika zlostavljanja pokazala su da je distribucija po polu skoro jednaka (NCEA, 1998).

Ova ujednačenost distribucije, u stvari prikriva rodne razlike po vrsti zlostavljanja i/ili zanemarivanja. Žene su uglavnom u većini slučajeva odgovorne za zanemarivanje starijih osoba, što je ujedno i najčešći oblik zlostavljanja starijih. Za sve ostale kategorije zlostavljanja, muškarci čine većinu u odnosu na žene (Ciphers, 1999).

Počinioci fizičkog zlostavljanja

Počinioci fizičkog zlostavljanja mogu biti članovi porodice: sinovi, kćeri, unuci i supružnici. U većini slučajeva počinioci fizičkog zlostavljanja su muškarci. Fizičko zlostavljanje koje je počinio supružnik ili partner je u cilju dobijanja moći i kontrole nad žrtvom i deo je nasilja u porodici. U većini slučajeva radi se o kontinuiranom zlostavljanju tokom celog života. Počinioci ove vrste zlostavljanja mogu biti i poznanici i komšije, staratelji i negovatelji u institucijama, vrlo retko se radi o nepoznatim osobama (NCPEA, 2015).

Studije pokazuju da počinioci zlostavljanja starijih u porodici najčešće imaju probleme kao što su zloupotreba alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci, mentalni poremećaji, finansijski problemi, nezaposlenost i problemi sa policijom (Swanson, 1998).

Često se dešava da su počinioci zlostavljanja starijih u porodici osobe tj. negovatelji kod kojih se može ustanoviti "sindrom sagorevanja" kao posledica dugotrajne nege funkcionalno zavisnih starijih osoba, bez mogućnosti predaha i podrške kroz usluge i servise. Ova vrsta podrške im je potrebna kako bi se osnažili i edukovali da bolje da brinu o starijoj osobi, ali i o sebi (Bergeron, 2001).

Počinioci psihičkog zlostavljanja

Počinioci psihičkog zlostavljanja mogu biti članovi porodice, staratelji, negovatelji ili poznanici. Dešava se u porodici i institucionalnom smeštaju (NCPEA, 2015). Ova vrsta zlostavljanja javlja se i na javnom mestu.

Psihičko zlostavljanje je vrlo teško definisati, delom zato što postoje kulturološke razlike u različitim društvima, a delom zbog rizika da se izgubi oštrina pojma i da se on suviše razvodni.

Počinioci finansijskog zlostavljanja

Počinioci finansijskog zlostavljanja starijih mogu se podeliti praktično u tri kategorije. To su članovi porodice, predatori pojedinci i beskrupulozni profesionalci koji žive od finansijskih prevara.

Članovi porodice, mogu biti sinovi, kćeri, unuci, supružnici i rođaci. Razlozi za finansijsko zlostavljanje starijih mogu biti različiti počev od problema sa alkoholizmom, zavisnošću od psihoaktivnih supstanci i problemi sa kockanjem, ali jedan od razloga je i pribavljanje finansijske dobiti za sebe. Pored toga postoji i stav da je upravo on/ona ta osoba koja na neki način treba sa "pravom" da nasledi stariju osobu i da je imovina starijih gotovo njihova imovina. Finansijsko zlostavljanje u nekim slučajevima pokreće pohlepni strah da će starija osoba, ako se razboli koristiti svoju ušteđevinu za sebe i da će ih lišiti nasleđstva koja im po njihovom osećaju pripada. Tu su i negativna osećanja prema braći i sestrama ili drugim članovima porodice koje žele da spreče da steknu ili naslede imovinu starije osobe (NCPEA, 2015). Kao jedan od motiva tj. pokretača finansijskog zlostavljanja su i stereotipi prema starijim osobama kojima na neki način "manje" trebaju stvari (obuća, odeća, putovanja, tehnologija...). Dodatni problem je što te stereotipe mogu deliti i same starije osobe, što bi moglo da se opiše kao model samožrtvovanja starijih osoba (Petrušić et al., 2015).

Starije osobe mogu postati i žrtve predatora pojedinaca koji traže usamljene i ugrožene starije osobe sa namerom da ih finansijski iskoriste. Ovakve osobe govore da vole starije osobe ("sweetheart scams") i da traže zaposlenje da pomažu usamljenoj starijoj osobi iz altruizma, osećanjima koje su gajili prema svojim bakama i dekama.

Oni uglavnom traže socijalno izolovane i usamljene starije osobe, skorašnje udovce/ udovice i vrlo često menjaju mesto stanovanja tako da ih je teško dovesti pred lice pravde (NCPEA, 2015).

Kada govorimo o finansijskom zlostavljanju svakako ne smemo da zaboravimo da su osobe sa demencijom pod većim rizikom od ostalih, jer su ranjivije.

I na kraju beskrupulozni profesionalci koji žive od prevara i prodaja usluga ili proizvoda koristeći se sa jedne strane obmanjujućim i nepoštenim poslovnim praksama, a sa druge strane koristeći poverenje starije osobe da bi zaradili dobrobit za sebe (NCPEA, 2015).

Počinioci seksualnog zlostavljanja

Počinioci seksualnog zlostavljanja mogu biti članovi porodice uključujući i supružnika. Takođe i zaposleni u institucijama za smeštaj i negu starijih, ali i korisnici usluga u tim institucijama (NCPEA, 2015).

Počinioci zanemarivanja

Počinioci zanemarivanja pre svega mogu biti članovi porodice, ali i negovatelji u institucijama za smeštaj i negu starijih osoba. Do zanemarivanja može doći i nenamerno (pasivno), jer negovatelji, formalini ili neformalni nemaju adekvatne veštine, nedovoljno su obučeni, nemaju dovoljno vremena i energije, ali mogu da imaju i mentalne probleme, kao i probleme sa alkoholizmom i zavisnošću od psihoaktivnih supstanci (NCPEA, 2015).

Remzi - Klavnsnik (2000) opisuje pet vrsta ličnosti zlostavljača (počinioaca zlostavljanja).

- **Prenatrpani počinioci** su dobronamerni i od njih se očekuje da pruže adekvatnu negu starijoj osobi. Njih karakterišu adekvatne osobine ličnosti - oni su kvalifikovani, inteligentni i poseduju veštine i motivaciju za brigu i negu starije osobe. Ali u situaciji kada su pod pritiskom i ne mogu da odgovore na zahteve nege i brige, oni postaju zlostavljači i napadaju verbalno ili fizički i/ ili kvalitet njihovog nege i brige može opasti i dovesti do zanemarivanja.

- **Nepodesni prestupnici** su dobronamerni, ali se radi o osobama koje imaju probleme i nisu u stanju da se adekvatno brinu o zavisnoj starijoj osobi.
- **Narcistički počinioци** nisu uključeni u brigu i negu starije osobe iz dobrih namera. Glavni motiv im je lična dobit i u ovom slučaju stariji predstavljaju samo sredstvo u ispunjenju njihovih ciljeva.
- **Nadmeni ili agresivni počinioци** imaju osećaj da je opravdano da zlostavljaju druge. Oni sasvim dobro znaju gde mogu da se ponašaju nasilnički, a gde ne mogu. Oni zaziru od osoba koje predstavljaju autoritet u njihovom životu, ali u odnosima u kojima osećaju nadmoć postaju zlostavljači (zlostavljaju decu, supružnika ili starije roditelje).
- **Sadistički počinioци** izvlače osećaj moći i važnosti time što druge ponižavaju, zastrašuju i povređuju. Sadistički prestupnici obično ne pokazuju osećaj krivice, stida ili kajanje za svoje ponašanje.

FAKTORI RIZIKA

Faktori rizika za zlostavljanje starijih osoba mogu se podeliti u nekoliko kategorija koje se spominju u literaturi. Svetska zdravstvena organizacija u svom izveštaju Starenje i zdravlje (2015b) ističe sledeće:

- faktori rizika povezani sa individualnim karakteristikama žrtve,
- faktori rizika povezani sa individualnim karakteristikama zlostavljača,
- faktori rizika koji se tiču odnosa žrtva, zlostavljač,
- faktori rizika koji se odnose na zajednicu i
- faktori rizika koji se odnose na društvo.

Faktori rizika povezani sa individualnim karakteristikama žrtve

- Pol (starije žene su pod većim rizikom i češće žrtve zlostavljanja),
- Godine (rizik od zlostavljanja povećava se posle 74 godine),
- Funkcionalna zavisnost,
- Narušeno fizičko zdravlje,
- Narušeno mentalno zdravlje (depresija)
- Loš ekonomski status, siromaštvo,
- Finansijska zavisnost od zlostavljača,
- Pripadnost manjinskim grupacijama,
- Kognitivni problemi (demencija),
- Socijalna isključenost

Faktori rizika povezani sa individualnim karakteristikama zlostavljača

- Narušeno mentalno zdravlje (depresija, sindrom sagorevanja),
- Alkoholizam i zavisnost od psihoaktivnih supstanci,
- Zavisnost od žrtve: finansijska, emotivna.

Faktori rizika koji se tiču odnosa žrtva-zlostavljač (iskustvo nasilja u porodici, međugeneracijsko prenošenje obrasca nasilnog ponašanja u porodici)

Faktori rizika koji se odnose na zajednicu

- Socijalna izolovanost (ruralna područja)

Faktori rizika koji se odnose na društvo

- Negativni stereotipi o starosi i starenju,
- Kulturne norme

UČESTALOST ZLOSTAVLJANJA STARIJIH OSOBA

Zlostavljanje starijih kao posebna vrsta nasilja po prvi put je spomenut u Velikoj Britaniji sedamdesetih godina prošlog veka kada je i skovan termin zlostavljanje bakica (granny battering), međutim pravi pioniri u istraživačkom smislu (Sooryanarayana et al., 2013), a i u pokušaju stvaranja adekvatnog zakonodavnog okvira i preventivnih mera svakako su Sjedinjene Američke države i Kanada (WHO/INPEA, 2002).

Na samom početku pored problema definisanja zlostavljanja starijih osoba dugo je postojao i problem istraživanja samog problema, upravo zbog odsustva standardizovanih, psihometrijski validanih instrumenta. Iz tog razloga neki istraživači su koristili instrumente kreirane za otkrivanje druge vrste nasilja u porodici. Kao i bilo koje nasilje u porodici vrlo je teško istražiti ovaj vid zlostavljanja, ne samo kada govorimo o prijavljivanju, jer postoji ustručavanje da starije žrtve zlostavljanja uopšte i govore o svom iskustvu. Iako u poslednjih 15 godina postoji porast istraživanja i publikacija na ovu temu i dalje se radi o nedovoljno istraženom fenomenu.

Na osnovu podataka istraživanja koja su sprovedena uglavnom u visoko i srednje razvijenim zemljama Svetska zdravstvena organizacija (2015a) daje procenu rasprostranjenosti po tipovima zlostavljanja

- Fizičko zlostavljanje: 0.2-4.9 posto;
- Seksualno zlostavljanje: 0.04-0.82 posto;
- Psihološko zlostavljanje: 0.7-6.3 posto;
- Finansijsko zlostavljanje: 1.0-9.2 posto;
- Zanemarivanje: 0.2-5.5 posto.

Najnoviji izveštaj Svetske zdravstvene organizacije o prevenciji nasilja sadrži podatke o nasilju iz 133 države i pokriva 6,1 milijardu ljudi, to jest 88 posto svetske populacije. Ovaj izveštaj sadrži i podatke koji se odnose na zlostavljanje starijih osoba. Podaci pokazuju da svake godine više od 1,3 miliona ljudi širom sveta umre

od posledica nasilja u svim njegovim oblicima (samousmereno, međuljudsko i kolektivno), što čini 2,5 posto globalnog mortaliteta. Istraživanja sprovedena na nacionalnom nivou pretežno u razvijenim državama sveta pokazuju velike varijacije u stopi zlostavljanja starijih od 60 godina u poslednjih 12 meseci. Stope se kreću u rasponu od 0,8 posto u Španiji, 2,6 posto u Velikoj Britaniji, pa do 18 posto u Izraelu, 23,8 posto u Austriji i 32 posto u Belgiji. U izveštaju je naglašeno da su posebno pod rizikom osobe koje pate od demencije ili žive u ustanovama za smeštaj starijih (WHO/UNODC/UNDP, 2014).

Ove razlike se mogu interpretirati pre svega zbog nedostatka opšte prihvaćene definicije samog problema, korišćenja različitih mernih instrumenata, ali ne treba zaboraviti i kulturološke razlike u percepciji zlostavljanja starijih koje postoje u različitim kulturama.

U Srbiji, kao i u svetu u poslednjih nekoliko godina rađeno je nekoliko istraživanja na temu zlostavljanja starijih. Jedno od istraživanja sprovedeno je u opštini Kruševac i prema podacima Živkovića i saradnika u 2000. godini, 23 posto starijih, pre svega žena, imalo je iskustvo zlostavljanja ili zanemarivanja. Utvrđeno je da se u najvećem broju slučajeva radilo o psihičkom zlostavljanju. A starije zanemaruju ili zlostavljaju njihova deca – 37,41 posto, ili srodnici – 28,05 posto. Podatak da su osobe sa zdravstvenim problemima značajno zanemarivane 72,12 posto od strane svojih srodnika potvrđuje da narušeno fizičko zdravlje povećava rizik od zlostavljanja i zanemarivanja (Živković et al., 2000).

Crveni krst Srbije je sproveo istraživanje 2009. godine (Todorović et al., 2009) na temu diskriminacije i zlostavljanja starijih. Istraživanje je sprovedeno u 8 gradova u Srbiji i u njemu je učestvovalo 250 osoba starijih od 65 godina. Podaci su pokazali da je 11,2 posto starijih doživelo psihičko zlostavljanje, 4 posto zanemarivanje, 2,4 posto finansijsko nasilje i 2,4 posto pretrpelo je fizičko nasilje.

Drugo istraživanje koje je Crveni krst Srbije sproveo sa Poverenicom za zaštitu ravnopravnosti prof. dr Nevenom Petrušić odnosilo se na Nasilje nad starijima u porodičnom kontekstu. Istraživanjem su prikupljeni i analizirani podaci koji se odnose na prijavljene slučajeve nasilja nad starijim osobama u porodičnom okruženju tokom 2010. godine, na području policijskih uprava u Nišu i Novom Sadu,

kao i na one slučajeve koji su evidentirani u centarima za socijalni rad koji deluju u ovim gradovima. Studijom slučaja obuhvaćena su po dva procesuirana predmeta nasilja nad starijim osobama, koja su imala sudski epilog. Cilj istraživanje je bio da se identifikuju problemi u funkcionisanju postojećih mehanizama pravne zaštite od nasilja u porodici i pružanju psiho-socijalne podrške žrtvama nasilja. Preporuke za efikasnije funkcionisanje institucija koje su zadužene za zaštitu starijih osoba biće upućene nadležnim ministarstvima.

Prema podacima policijske uprave u Novom Sadu izvršeno je 286 krivičnih dela nasilja u porodici – ukupan broj žrtava - 309. Izvršeno je 31 delo prema članovima porodice starijim od 65. godine (10,8 posto), ukupan broj žrtava – 34 (11 posto). Podaci Centra za socijalni rad Novog Sada su sledeći: evidentirano je 44 porodice u kojima je bilo nasilja, žrtve su bile 79 članova porodice, deca, bračni partneri, a kada u pitanju starosna struktura ne postoje podaci, nasilje nad starijima u ovom slučaju podpada pod kategoriju drugi.

Najstarija žrtva imala je 81 godinu.

Starosna struktura izvršilaca nasilja prema starijim osobama: prosečna starost izvršioca je između 35 i 45 godina. Najstariji izvršilac je muškarac, suprug od 77 godina, a najmlađi je muškarac unuk od 26 godina.

Policijska uprava u Nišu nudi sledeće pokazatelje: izvršeno 215 krivičnih dela nasilja u porodici – ukupan broj žrtava - 238. Izvršeno je 26 dela prema članovima porodice starijih od 65. godina (10,92 posto). Prema Godišnjem izveštaju Centra za socijalni za 2010. godinu, evidentirana su 24 slučaja nasilja nad starijim osobama u porodičnom kontekstu.

Starosna struktura starijih osoba žrtava: prosečna starost žrtava je 72 godine i 3 meseca (8 žrtava ima preko 80 godina starosti, a među njima je 5 žena, od kojih najstarija ima 87 godina).

Prosečna starost izvršilaca nasilja prema starijim osobama je 45 godina i 8 meseci. U odnosu na prosečnu starost žrtava koja iznosi 72 godine i 3 meseca, izvršioци nasilja su u proseku mlađi od svojih žrtva za 26 godina i pet meseci (Petrušić et al., 2012).

Shvatajući važnost istraživanja zlostavljanja starijih 2014. godine sprovedeno je još jedno istraživanje ovoga puta na temu finansijskog zlostavljanja starijih osoba. Radi se o eksploratornom istraživanju sprovedenom na uzorku od 140 slučajno izabranih ispitanika/ca iz 10 gradova/opština u Srbiji. Ovo istraživanje nije se bavilo samo direktnim oblicima finansijskog zlostavljanja, već i obrascima raspolaganja imovinom, nasleđivanja, kao i pitanjima kao što su ugovori o doživotnom izdržavanju i oduzimanja poslovne sposobnosti. Nalazi ovog istraživanja su sledeći: 25% ne bi prodalo imovinu čak i kad nema dovoljno za život, 70% pomažu ili su pomagali oko čuvanja unuka, 3/4 finansijski pomažu svoju decu, kada bi dobili na lutriji, 50% bi dalo novac potomcima, 40% ispitanika dalo je članovima porodice ovlašćenje da raspoložu njihovim prihodima, 8% kaže da im neko bez njihovog znanja uzima novac, 50% se nije prihvatilo nesledstva ili se odreklo nasledstva u korist dece – procentualno više žena, 4,3% ne bi se nikome obratilo za slučaj da nema od čega da živi (Petrušić et al., 2015).

POSLEDICE ZLOSTAVLJANJA STARIJIH

Posledice zlostavljanja starijih su mnogostruke i teško ih je odrediti, jer postoje velike razlike između broja prijavljenih i neprijavljenih (dokumentovanih) slučajeva zlostavljanja starijih. Sve u svemu podaci iz različitih istraživanja pokazuju da starije osobe koje su bile zlostavljene za 300 posto su u većem riziku od smrti, od onih koji nisu doživele takvu vrstu iskustva. Podaci takođe pokazuju da su starije osobe žrtve zlostavljanja pokazale viši nivo psihološkog stresa i manju efikasnost od onih koje nisu imale takvo. Takođe, i zdravlje starijih osoba koje su žrtve nasilja je ugroženo, njihove hronične bolesti su pogoršane, hronični bol, visok pritisak, problem sa srcem, i naravno stariji imaju krhkije kosti a samim tim su u većem riziku od osteoporozе što može da izazove česte prelome koji mogu ozbiljno ugroziti zdravlje starije osobe i na kraju mogu da budu smrtonosni (NCEA, 2015a).

Kada je u pitanju zdravlje i dobrobit starijih osoba Američki centar za kontrolu bolesti (CDC) dao je sledeću podelu posledica zlostavljanja. Posledice se mogu podeliti na fizičke i psihičke.

Fizičke posledice

- Povrede, rane i povrede (modrice, poderotine, prelomi, izbijeni zubi, povrede glave..),
- Hronični bol,
- Problemi vezani za ishranu i hidrataciju,
- Poremećaj sna,
- Pojava novih oboljenja (uključujući i seksualno prenosive bolesti),
- Pogoršanje postojećih zdravstvenih problema,
- Povećan rizik od smrtnosti.

Psihičke posledice

- Depresivnost i duševna bol, patnja,
- Osećaj straha, nesigurnosti i anksioznosti,
- Osećaj bespomoćnosti,
- Stres izazavan traumom (CDC, 2015)

Između ostalog zlostavljanje starijih osoba ima i ozbiljne finansijske posledice i može uticati na finansijsku sigurnost osoba trećeg životnog doba. Finasijski troškovi zlostavljanja starijih utiču na same starije, ali i na budžete samih država i dovode do povećanja troškova zdravstvene i socijalne zaštite. Na osnovu izveštaja procenjuje se da su samo troškovi lečenja u Sjedinjenim Američkim državama povezani sa zlostavljanjem starijih iznosili preko 5,3 milijarde dolara na godišnjem nivou, a šteta nastala kao posledica finasijskog zlostavljanja starijih procenjuje se na 2,9 milijardi dolara u 2009. godini. Sve ove procene treba uzeti sa rezervom, jer kao što je već pomenuto same razmere fenomena zlostavljanje starijih osoba je teško proceniti (NCEA, 2015a). Imajući sve ovo u vidu zlostavljanje starijih predstavlja ozbiljno kršenje ljudskih prava.

PREVENCIJA I INTERVENCIJE

Dva ključna aspekta zaštite starijih od zlostavljanja su pre svega prevencija, ali u slučajevima kada do zlostavljanja dođe važno je da postoje efikasni sistemi zaštite konkretnih starijih osoba žrtava zlostavljanja.

Kao što je već više puta navedeno zlostavljanje starijih osoba je sa jedne strane nedovoljno istražen fenomen, a sa druge strane nije dovoljno prepoznat kako od strane šire javnosti tako i od strane samih profesionalaca koji se bave zaštitom starijih osoba. Takođe, kada je prevencija u pitanju, kao što smo već naveli u delu koji se odnosi na ličnost zlostavljača, određeni ne mali broj slučajeva zlostavljanja nastaje usled onoga što se naziva stresom negovatelja. Stres negovatelja je podvrsta sindroma sagorevanja koji je izazvan obavezama vezanim za negu. Članovi porodice u najvećem broju slučajeva nisu obučeni za pružanje nege, pa slučajevi nasilja proističu iz situacija da nisu dovoljno pripremljeni da se nose sa obavezama i zahtevima koje sa sobom nosi nega funkcionalno zavisnih starijih osoba. Sa treće strane veliki broj starijih osoba nema dovoljno informacija o mogućnostima zaštite od zlostavljanja koji mu pružaju različiti sistemi u državi, a iz toga sledi da i ono što je na raspolaganju ne koristi.

S obzirom na sve gore navedeno sledi da u red najvažnijih strategija prevencije spadaju programi edukacije i obuke sa jedne strane, i profesionalaca koji rade u sistemu socijalne i zdravstvene zaštite, policije i profesionalaca angažovanih u pravosudnom sistemu, sa druge strane. Obuke neformalnih negovatelja, kao i razvijanje socijalnih servisa koji bi im olakšali obaveze koje se odnose na negu. Na kraju možda i najvažnije ohrabrivanje samih starijih osoba da prepoznaju različite oblike zlostavljanja i da znaju kome i kako da se obrate u tom slučaju.

Sa druge strane važno je raditi na senzibilizaciji javnosti i donosioca odluka o važnosti ovog problema. Kroz medijske kampanje namenjene podizanju svesti društva o raširenosti i oblicima ovog problema. Ovde je važno spomenuti ulogu civilnog sektora u kampanjama zagovaranja za unapređenje zakonodavnog okvira, postojećeg sistema usluga i boljoj koordinaciji institucija (kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou) koje se bave između ostalog i zaštitom starijih. Civilni

sektor je važan i sa stanovišta aktivnosti kojima se smanjuje socijalna isključenost i izolacija starijih osoba što predstavlja faktor rizika zlostavljanja starijih osoba.

Zbog same raznovrsnosti fenomena zlostavljanja starijih u prevenciju treba da budu uključeni različiti sektori, odnosno segmenti društva. Pored sistema socijalne zaštite (usluge predaha, usluge dnevnih centara za starije, pomoći u kući, obuke neformalnih negovatelja sa posebnim akcentom na negu osoba sa demencijom) i zdravstvene zaštite (skrininzi, detekcija i usluge namenjene žrtvama zlostavljanja) na koje se najčešće misli kada je ova tema u pitanju, od presudne je važnosti učešće policije (senzibilizacije policije u radu sa starijim osobama i prepoznavanja različitih oblika zlostavljanja starijih), ali i pravosudnog sistema (kroz zakonodavni okvir koji jasno prepoznaje ovaj fenomen i definiše okvir zaštite u slučajevima zlostavljanja), obrazovnog sistema (senzibilizacija za pitanja koje se odnose na starenje i razvijanje međugeneracijske solidarnosti), i finansijskog sektora.

Efikasna zaštita žrtava zlostavljanja predpostavlja uključenost i dobru koordinaciju različitih sistema zaštite.

Od presudne je važnosti da koordinacija bude sistemski definisana i da ne bude svedena na pojedinačne slučajeve dobre saradnje različitih institucija. Pre svega neophodno je da postoji zakonodavni okvir koji prepoznaje i sankcioniše zlostavljanje starijih osoba u njegovim različitim pojavnim oblicima.

Kada se radi o policiji važno je da policajci koji rade na terenu budu obučeni za prepoznavanje različitih oblika zlostavljanja starijih, ali i za rad sa starijima imajući u vidu probleme koje zlostavljanje nosi, problemi stida, stigme, straha. Ali takođe da budu obučeni da budu strpljivi kada se radi o ovakvim situacijama starijih osoba koje mogu slabije da vide ili čuju.

Sistem socijalne zaštite treba da razvija usluge podrške žrtvama nasilja, ali i ne manje značajan rad sa počiniocima nasilja, medijacija, SOS telefoni, kontinuirana edukacija profesionalaca iz sistema socijalne zaštite, savetodavne aktivnosti i saradnja sa policijom, sistemom zdravstvene zaštite, pravosudnim sistemom.

Uloga zdravstvene zaštite je važna pre svega zbog odnosa poverenja i relativno čestog odnosa koje starije osobe imaju prema zdravstvenim radnicima, važno je da u slučaju zlostavljanja koje imaju posledice na zdravlje starije osobe budu dobro dokumentovani kako bi mogle da posluže kao dokazni materijal, ako dođe do sudskog procesa. Takođe, treba imati u vidu da postoji zakonska obaveza lekara da prijavljuju slučajeve nasilja u porodici, ako do njih dođe.

Kada je pravosudni sistem u pitanju od vitalne je važnosti brzina kojom se ovi slučajevi procesuiraju i izjava koja se pripisuje Britanskom premijeru Vilijamu Gledstonu **“Neppravovremena pravda je pravda koja je uskraćena”** (“Justice delayed is justice denied”) nesumljivo je relevantna u ovom kontekstu.

Efikasan odgovor društva na problem zlostavljanja starijih je praktično nemoguć ukoliko ne postoji formalno definisana koordinacija institucija sistema, ali i šire lokalne zajednice, kada do zlostavljanja već dođe. Koordinacija se odnosi i na podatke koje različiti sistemi prikupljaju, važno je uspostaviti jedinstvene baze podataka za ove slučajeve i koje se efikasno ažuriraju. Ne treba izgubiti iz vida da je jedna od važnih posledica kordinacije insitucija koje se bave zaštitom žrtava zlostavljanja i nasilja jeste postojanje “jednog ulaza” u sistem što povećava poverenje starijih osoba u institucije sistema i smanjuje konfuziju koja nastaje kada jednu te istu stvar morate da prijavite na više različitih mesta.

Na kraju važno je istaći da je potrebna kontinuirana evaluacija i procenjivanje kako programa prevencije, tako i sistema zaštite kako bi se odgovor na ovaj problem konstantno unapređivao i učinio efikasnijim.

ZAKONSKI OKVIR – PRAVNA ZAŠTITA OD NASILJA NAD STARIJIMA

Nasilje nad starijim osobama i nasilje u porodici uopšte je, kao jedan od najvećih društvenih problema, nakon dugog perioda „ćutanja“ javnosti i „bežanja od problema“, uz opravdanje da je to privatna porodična stvar, u proteklom periodu, posebno od početka ovog milenijuma, bio razmatran u različitim društvenim krugovima i iz različitih uglova. Posebnu ulogu u ukazivanju na ovaj problema imao je civilni sektor, pre svega organizacije civilnog društva, u čijem fokusu je i zaštita ženskih ljudskih prava. Javno i kontinuirano zalaganje rezultiralo je, između ostalog, i donošenjem odgovarajućih strateških dokumenata i zakonskih rešenja koja sadrže odredbe što se odnose na zabranu nasilja, u slučaju porodičnopravne zaštite, ili sankcije za krivična dela u slučaju krivično-pravne i prekršajno-pravne zaštite. Proces izgradnje validnog pravnog okvira još nije završen, a poseban akcenat se mora staviti na usklađivanje domaće pravne regulative sa Konvencijom Saveta Evrope protiv nasilja prema ženama (Istambulska konvencija), koju je Repulika Srbija ratifikovala 31. oktobra 2013. godine, a koja predstavlja do sada najobuhvatniji međunarodni dokument u regulisanju nasilja nad ženama (Službeni glasnik RS, 12/2013).

Iako je poslednjih godina dosta pažnje bilo posvećeno položaju starijih lica i problemima sa kojima se oni suočavaju, nema dokumenta koji bi na sistematičan način predstavljao izvor u ovoj oblasti, već je zaštita starijih osoba regulisana kroz više zakona i podzakonskih akata, kao i nacionalnih strategija i planova delovanja koji se odnose na populaciju starijih lica. U daljem tekstu se navode zakoni a zatim i strateški dokumenti i protokoli koji su relevantni za zaštitu starijih od nasilja.

Ustavom Republike Srbije, kao najvišim prvnim aktom u državi, zajamčena su osnovna ljudska prava i slobode kao što su pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez diskriminacije, pravo na sudsku zaštitu u slučaju povrede ili uskraćivanja ljudskog ili manjinskog prava zajamčenog Ustavom i pravo na uklanjanje posledica koje su povredom nastale, prvo na život, nepovredivost psihičkog i fizičkog integriteta, pravo na pravično suđenje, na rehabilitaciju i naknadu štete, prvo na jednaku zaštitu prava i na pravno sredstvo. U Ustavu se ne pominju starije osobe kao posebna društvena grupa, izuzev što se članom 21. zabranjuje diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu a naročito i po osnovu starosti, kao jednom od izdvojenih osnova diskriminacije (Službeni glasnik Republike Srbije, 98/2006).

Zakonom o socijalnoj zaštiti, usluge su svrstane prema grupama na sledeći način: usluge procene i planiranja, dnevne usluge u zajednici, usluge podrške za samostalan život, savetodavno-terapijske i socijalno edukativne usluge (uključujući savetovanje i podršku u slučajevima nasilja), kao i usluge smeštaja. Kao korisnici usluga posebno su navedena lica za koja postoji opasnost da će postati ili već jesu žrtve zanemarivanja, zlostavljanja, eksploatacije, nasilja odnosno nasilja u porodici.

Zakon kao korisnika prava ili usluga prepoznaje punoletno lice starije od 65 godina (stariji korisnik) kada je njegovo blagostanje, bezbednost i produktivan život u društvu ugrožen rizicima usled starosti, invaliditeta, bolesti, porodičnih i drugih životnih okolnosti (član 41. stav 3).

Navedenim zakonom kao ciljevi socijalne zaštite, pored ostalog, navedeni su očuvanje i unapređivanje porodičnih odnosa, porodične, rodne i međugeneracijske solidarnosti i predupređivanje zlostavljanja, zanemarivanja ili eksploatacije, odnosno otklanjanje njihovih posledica (član 3.).

Svaki pojedinac i porodica kojima je neophodna društvena pomoć i podrška radi savladavanja socijalnih i životnih teškoća i stvaranja uslova za zadovoljenje osnovnih životnih potreba imaju pravo na socijalnu zaštitu, koja se obezbeđuje pružanjem usluga socijalne zaštite i materijalnom podrškom (član 4.).

Pružaoци usluga socijalne zaštite saraduju sa obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, sa policijom, pravosudnim i drugim državnim organima, organima teritorijalne autonomije, odnosno organima jedinica lokalne samouprave, udruženjima i drugim pravnim i fizičkim licima (član 7.).

Svaki korisnik socijalne zaštite ima pravo na socijalnu zaštitu koja se zasniva na socijalnoj pravdi, odgovornosti i solidarnosti, koja mu se pruža uz poštovanje njegovog fizičkog i psihičkog integriteta, bezbednosti, kao i uz uvažavanje njegovih moralnih, kulturnih i religijskih ubeđenja, u skladu sa zajemčenim ljudskim pravima i slobodama (član 24.).

U pružanju socijalne zaštite važe sledeća načela: načelo zabrane diskriminacije i najboljeg interesa korisnika, načelo najmanje restriktivnog okruženja, efikasnosti,

blagovremenosti, celovitosti, pri čemu se usluge socijalne zaštite pružaju u skladu s principima i standardima savremene profesionalne prakse socijalnog rada (Službeni glasnik Republike Srbije, 24/2011).

Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, regulisani su organizacija i standardi stručnog rada centra za socijalni rad.

Navedenim pravilnikom propisana je dužnost Centra da svoj rad organizuje na način da omogući dostupnost usluga svima onima kojima su one potrebne, sa posebnom pažnjom usmerenom na ranjive grupe u koje spadaju i starija lica (član 8.); a predviđeno je da se u centrima za socijalni rad, saglasno normativima, formira služba za zaštitu odraslih i starijih, kao posebna unutrašnja organizaciona jedinica (čl. 24) (Službeni glasnik Republike Srbije, 59/2008, 37/2010, 39/2011, 01/2012).

Porodični zakon uređuje: brak i odnose u braku, odnose u vanbračnoj zajednici, odnose deteta i roditelja, usvojenje, hraniteljstvo, starateljstvo, izdržavanje, imovinske odnose u porodici, zaštitu od nasilja u porodici, postupke u vezi sa porodičnim odnosima i lično ime (član 1.).

Nasilje nad starijim osobama u porodičnom kontekstu sagledava se kao specifična forma nasilja u porodici.

Zakonodavac je izričito zabranio nasilje u porodici, priznavši članovima porodice pravo na zaštitu od nasilja u porodici (član 10.), definisavši nasilje u porodici i šta se pod istim podrazumeva, potom je utvrdio krug lica koja se smatraju članovima porodice, regulisao mere porodičnopravne zaštite, uslove pod kojima se one određuju (čl. 197- 200.) i uredio poseban postupak po čijim se pravilima postupa u parnici koja se vodi radi zaštite od nasilja u porodici (čl. 283-289.).

Odredbom člana 197. navedenog zakona definisano je da je nasilje u porodici kao ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice (stav 1.); da se nasiljem u porodici smatra naročito nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede, izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu, prisiljavanje na seksualni odnos, navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos

sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem, ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima; vređanje kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje; (stav 2.); a da se članovima porodice smatraju supružnici ili bivši supružnici; deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo, lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj i seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Zatim, Porodičnim zakonom propisano je da se protiv člana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugi članom porodice (član 198. stav 1.); da su mere zaštite od nasilja u porodici izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti, izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice, zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice; (član 198. stav 2.); da mera zaštite od nasilja u porodici može trajati najviše godinu dana (stav 3.); da se mera zaštite od nasilja može produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena (član 199.); da mera zaštite može prestati pre isteka vremena trajanja, ako prestanu razlozi zbog kojih je određena (član 200).

Parnicu za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, kao i parnicu za produženje mere zaštite od nasilja u porodici, mogu pokrenuti: član porodice prema kome je nasilje izvršeno, njegov zakonski zastupnik, javni tužilac i organ starateljstva (čl. 284. st. 2. PZ). Parnicu za prestanak mere zaštite od nasilja u porodici pre isteka vremena na koji je presudom suda određena može pokrenuti isključivo član porodice protiv koga je mera određena (član. 28. stav 3.). Porodični zakon u postupcima zaštite od nasilja propisuje kratke rokove za zakazivanje ročišta i odlučivanje o žalbi i propisuje načelo naročite hitnosti (Službeni glasnik Republike Srbije, 18/2005, 72/2011, 6/2015).

Krivični zakonik („Službeni glasnik RS”, br.85/5, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 i 108/14) posebno ne sankcioniše nasilje nad starijim licima, niti ima predviđeno krivično delo za zlostavljanje starijih lica, ali pojedina krivična dela protiv braka i porodice, kao što je nasilje u porodici (član 194.), nedavanje izdržavanja (član 195.), kršenje porodičnih obaveza (član 196.), zatim pojedina krivična dela protiv života i tela, kao što su napuštanje nemoćnog lica (član 126.), obljava nad nemoćnim licem (član 179.), zloupotreba poverenja (član 216), na posredan način se odnose i na starija lica.

Osnovni oblik *krivičnog dela nasilja u porodici* (član 194. KZ) sastoji se u ugrožavanju spokojstva, telesnog integriteta ili duševnog stanja člana svoje porodice primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo drskim ili bezobzirnim ponašanjem. Pasivni subjekt krivičnog dela nasilja u porodici jeste član porodice lica koje je izvršilo nasilje, pri čemu se, saglasno članu 112. stav 28. KZ RS, članovima porodice smatraju: supružnici, njihova deca, preci supružnika u pravoj liniji krvnog srodstva, vanbračni partneri i njihova deca, usvojilac i usvojenik, hranilac i hranjenik, braća i sestre, njihovi supružnici i deca, bivši supružnici i njihova deca te roditelji bivših supružnika ako žive u zajedničkom domaćinstvu, kao i lica koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Kazna predviđena za osnovni oblika je kazna zatvora od tri meseca do tri godine.

Teži oblik nasilja u porodice se javlja kad je izvršilac prilikom izvršenja ovog krivičnog dela koristio oružje, opasno oruđe ili sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje ozbiljno naruši na primer metalnu šipku ili drvenu, nož, sekiru, oružje. Izvršilac će se u ovom slučaju kazniti kaznom od šest meseci do pet godina zatvora.

Još teži oblik ovog krivičnog dela postoji ukoliko je žrtvi nanesena jednom ili više puta teška telesna povreda ili trajno i teško narušeno zdravlja ili je delo učinjeno prema maloletnom licu. Kazna za ovaj oblik krivičnog dela je zatvor od dve do deset godina.

Najteži oblik ovog krivičnog dela postoji ako nastupi smrt napadnutog lica i u tom slučaju će se izreći kazna zatvora od tri do petnaest godina.

Učinioc *krivičnog dela nedavanje izdržavanja* (član 195. KZ) je lice koje ne daje izdržavanje za lice koje po zakonu dužno da izdržava, a ta dužnost je utvrđena sudskom odlukom ili izvršnim poravnanjem pred sudom ili drugim nadležnim organom, u iznosu i na način kako je to odlukom, odnosno poravnanjem utvrđeno.

Za osnovni oblik krivičnog dela nedavanja izdržavanja dužnik može biti kažnjen novčano, ili zatvorom do dve godine. Međutim, ako su zbog nedavanja izdržavanja nastupile „teške posledice” za izdržavanu osobu (na primer, narušavanje zdravlja ili prekid školovanja), kazna može porasti i do tri godine zatvora. Ipak, dužnik neće biti kažnjen ako je imao opravdan razlog da ne uplaćuje izdržavanje (izgubio je posao, iznenada je teško oboleo i slično).

Kod *krivičnog dela kršenje porodičnih obaveza* (član 196.KZ) reč je o ostavljanju u teškom položaju člana porodice koji nije u stanju da se stara o sebi, a uslov je da počinioc bude neko ko po zakonu ima obavezu da se stara o njemu. Osnovna kazna iznosi do tri godine zatvora. Ako je ostavljenom članu porodice zbog ovakvog postupka teško narušeno zdravlje, kazna je do pet godina, a u slučaju smrti ostavljene osobe i do osam godina zatvora.

Izvršioc *krivičnog dela napuštanje nemoćnog lica* (član 126.) je samo ono lice kome je pasivni subjekat poveren ili koje je inače dužno da se stara o njemu, a ostavi ga sa umišljajem u prilikama opasnim po život ili zdravlje. Osnovna kazna iznosi tri meseca do tri godine zatvora. Ako je zbog ovakvog postupka teško narušeno zdravlje ili je došlo do teške telesne povrede, kazna je od jedne do pet godina, a u slučaju smrti napuštene nemoćnog lica kazna je od jedne do osam godina.

Krivično delo obljava nad nemoćnim licem (član 179.) sastoji se u obljudi nad licem zloupotrebom duševnog oboljenja, privremene duševne poremećnosti, nemoći ili nekog drugog stanja tog lica usled čega ono nije sposobno da pruža otpor. Propisana kazna je od dve do deset godina. Teži oblici postoje ako je nastupila teška telesna povreda nemoćnog lica ili je delo izvršeno do strane više

lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili je učinjeno prema maloletniku ili je delo imalo za posledicu trudnoću predviđena je kazna od pet do petnaest godina, a ako je nastupila smrt ili je učinjeno prema detetu učinilac će se kazniti zatvorom od najmanje deset godina.

Krivično delo zloupotreba poverenja (član 216.) sastoji se u zloupotrebi datih ovlašćenja licu koje zastupa imovinske interese nekog lica ili se stara o njegovoj imovini sa namerom da sebi ili drugom licu pribavi protivpravnu imovinsku korist ili da lice čije intrese zastupa ili o čijoj se imovini stara ošteti. Za ovo delo zakon predviđa novčanu kaznu ili kaznu zatvora do tri godine. Zakon predviđa tri teža oblika ovog dela i to: prvi oblik postoji ako je radnjom izvršenja pribavljena imovinska korist ili prouzrokovana šteta u visini koji prelazi 450.000 dinara učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do šest godina. Drugi teži oblik dela postoji ako pribavljena imovinska korist ili prouzrokovana šteta prelazi iznos od 1.500.000 dinara učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. Treći oblik ovog dela postoji kada bilo koji od prethodno navedenih oblika izvrši staralac ili advokat, kazniće se za delo iz stava 1. zatvorom od šest meseci do pet godina, za delo iz stava 2. zatvorom od jedne do osam godina, a za delo iz stava 3. zatvorom od dve do deset godina (Službeni glasnik Republike Srbije, 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014).

Zakon o prekršajima propisano je nekoliko zaštitnih mera koje sud za prekršaje može da izrekne okrivljenom. Zaštitne mere se izriču uz izrečenu kaznu, opomenu ili vaspitnu meru, a izuzetno se mogu izreći i samostalno ukoliko je takva mogućnost propisana, odnosno i kada sud nije izrekao neku drugu kaznu. Neke od zaštitnih mera koje sud može izreći su: oduzimanje predmeta, zabrana pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja, obavezno lečenje zavisnika od alkohola i psihoaktivnih supstanci, obavezno psihijatrijsko lečenje. Ove mere sud može izreći pod uslovima propisanim ovim zakonom i kad nisu predviđene propisom kojim je određen prekršaj (Službeni glasnik Republike Srbije, 65/2013).

Zakon o javnom redu i miru izdvajamo iz razloga što je navedenim zakonom propisan i prekršaj koji se odnosi na vršenje nasilja. Zakonom je propisano da ko

svađom ili vikom remeti javni red i mir ili ugrožava bezbednost građana - kazniće se novčanom kaznom do 20.000 dinara ili kaznom zatvora do 20 dana, a ko ugrožava sigurnost drugog lica pretnjom da će napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica - kazniće se novčanom kaznom do 25.000 dinara ili kaznom zatvora do 30 dana (član 6). Istim članom je propisano i da ko vređanjem ili zloupotrebom drugog, vršenjem nasilja nad drugim, izazivanjem tuče ili učestvovanjem u njoj, ugrožava spokojstvo građana ili remeti javni red i mir - kazniće se novčanom kaznom do 30.000 dinara ili kaznom zatvora do 60 dana (Službeni glasnik Republike Srbije, 51/1992, 53/1993, 67/1993, 48/1994, 101/2005, 85/2005).

Zakon o zdravstvenoj zaštiti definiše da se društvena briga za zdravlje, pod jednakim uslovima, na teritoriji Republike Srbije ostvaruje obezbeđivanjem zdravstvene zaštite grupacija stanovništva koje su izložene povećanom riziku obolevanja, zdravstvenom zaštitom lica u vezi sa sprečavanjem, suzbijanjem, ranim otkrivanjem i lečenjem bolesti, od većeg socijalno-medicinskog značaja, kao i zdravstvenom zaštitom socijalno ugroženog stanovništva (član 11. stav 1.); da su zdravstvenom zaštitom pored ostalih obuhvaćena i lica starija od 65 godina (član 11. stav 2. tačka 3.), kao i žrtve nasilja u porodici (član 11. stav 2. tačka 12.) (Službeni glasnik Republike Srbije, 107/2005, 72/2009, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013, 93/2014, 96/2015).

Zakonom o zabrani diskriminacije propisana je zabrana diskriminacije lica na osnovu starosnog doba. Stariji imaju pravo na dostojanstvene uslove života bez diskriminacije, a posebno pravo na jednak pristup i zaštitu od zanemarivanja i uznemiravanja u korišćenju zdravstvenih i drugih javnih usluga (Službeni glasnik Republike Srbije, 22/2009).

Pored zakona čija se materija tiče zaštite starijih od nasilja u različitim domenima, poseban značaj imaju i akti vlade koji su instruktivnog karaktera, pre svega Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, koji je usvojen na sednici Vlade Srbije održanoj 24. novembra 2011. godine (Vlada Republike Srbije, 2011). U Protokolu je između ostalog navedeno da nasilje nad ženama u značajnoj meri narušava i onemogućava ženama da uživaju ljudska prava, posebno

fundamentalna prava na život, bezbednost, slobodu, dostojanstvo i fizički i psihički integritet, kao i da ne ugrožava samo žene već predstavlja pretnju društvu kao celini i zahteva odgovarajući odgovor društva. Određene grupe žena su u većoj meri izložene rizicima od fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja, zanemarivanja i nemarnog postupanja i eksploatacije unutar porodice i van nje. Većem riziku od viktimizacije nasiljem izložene su žene koje pripadaju manjinskim grupama, žene sa invaliditetom, devojčice, izbegle i raseljene žene, migrantkinje, žene koje žive u siromaštvu, posebno u seoskim i udaljenim sredinama, žene u institucijama ili pritvoru, žene sa psihički izmenjenim ponašanjem, žene drugačije seksualne orijentacije, žene zavisne od alkohola, droge i medikamenata, starije žene, žene povratnice i dr. Obavezu postupanja u slučajevima nasilja u porodici imaju: policija, ustanove socijalne zaštite i drugi pružaoci usluga u sistemu socijalne zaštite, ustanove u sistemu zdravstvene zaštite, ustanove u sistema obrazovanja i vaspitanja u slučajevima kada su deca uključnjna kao svedoci nasilja, javno tužilaštvo, redovni i prekršajni sudovi. Koordinirajuća uloga između organa i organizacija data je centru za socijalni rad kao organu strateljstva i Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračku i socijalnu zaštitu. U skladu sa Opštim Protokolom doneti su:

Posebni protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije o postupanju u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima - 2010. godina (Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, 2009).

Posebni protokol o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženam u partnerskim odnosima – Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku -mart, 2013 (Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, 2013).

Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima – Ministarstvo unutrašnjih poslova – 2013. godine (Ministarstvo unutrašnjih poslova, 2013).

Posebni protokol za pravosuđe u u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima – Ministarstvo pravde – 14. januar 2014. godine (Ministarstvo pravde, 2014).

Strateški okvir

Jedan broj strategija donetih prethodnom periodu, u proteklih deset godina, utvrđuju na posredan način i zaštitu starijih od nasilja i poboljšanje njihovog položaja u celini. Najvažnija pitanja koja se tiču najstarijih građana i građanki Srbije definisana su *Nacionalnom strategijom o starenju* („Službeni glasnik RS”, broj 76/26) za period do 2015., kojom se utvrđuje politika države prema starijim osobama, i kreiraju ključni pravci delovanja u cilju unapređenja položaja starijih osoba, u skladu sa preporukama Madridskog međunarodnog akcionog plana za starenje MIPAA i Regionalne strategije za primenu ovog plana.

U okviru strateškog pravca VIII *Unapređivanje ravnopravnosti polova* za ostvarivanje opšteg cilja 1. *Unapređivanje i negovanje ravnopravnosti polova*, kao aktivnost pod tačkom 1.6 predviđeno je sprečavati pojave zanemarivanja, zlostavljanja i nasilja nad starijim licima, posebno ženama, ublažavati i otklanjati njihove posledice usvajanjem i primenom protokola o saradnji svih učesnika u zaštiti žrtava – od republičkog, do nivoa lokalne zajednice, kao i vođenjem kampanja protiv više različitih vrsta diskriminacije i nasilja, stvaranjem lokalnih sistema podrške žrtvama zanemarivanja, zlostavljanja i nasilja.

U okviru strateškog pravca IX *Obezbeđivanje podrške porodicama sa starijim članovima i unapređivanje solidarnosti* za ostvarivanje opšteg cilja 2. *Promovisanje i podržavanje međugeneracijske i intergeneracijske solidarnosti* kao aktivnost 2.2 predviđeno je angažovanje u prevenciji različitih oblika porodičnog nasilja (posebno latentnih zlopotreba ostarelih članova porodice, kao što su finansijska ili psihološka zlopotreba, zanemarivanje egzistencijalnih potreba i sl.), kroz jasnije definisanje i upoznavanje stanovništva sa oblicima i karakteristikama ovih ponašanja, efikasnijom primenom postojećih i uvođenjem novih zakonskih mera; obezbeđivanje što efikasnijeg funkcionisanja mreže podrške potencijalnim žrtvama, i drugim aktivnostima (Službeni glasnik Republike Srbije, 76/2006).

Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja – Republika Srbija je 2000. godine usvojila Milenijumsku deklaraciju u kojoj su navedene osnovne vrednosti na kojima treba da se zasnivaju međunarodni odnosi u 21.veku: sloboda, jednakost, solidarnost, tolerancija, poštovanje prirode i podela odgovornosti.

Pregled realizacije Milenijumskih ciljeva razvoja u Republici Srbiji, Vlada je usvojila 19. maja 2005. godine. U okviru trećeg milenijumskog cilja razvoja u Republici Srbiji koji je vezan za rodnu jednakost i osnaživanje žena, starije žene, su prepoznate kao ranjiva grupa koja je izložena višestrukoj diskriminaciji, marginalizaciji, ali i kao žrtve fizičkog i psihičkog nasilja, te je u okviru zadatka 4 predviđeno do 2015. godine razvijanje sistema zaštite žena žrtava nasilja i sistema prevencije nasilja nad ženama (Vlada Republike Srbije, 2006).

Strategija razvoja socijalne zaštite predstavlja osnov za reformu sistema socijalne zaštite. Razvoj socijalne zaštite odvijat će se kroz reformske procese koji se oslanjaju na međunarodne i evropske ciljeve opšteg ekonomskog i socijalnog razvoja društva, smanjenje siromaštva, i obezbeđenje kvalitetnije zaštite ranjivih grupa dece, invalidnih i starijih osoba, kao i marginalizovanih grupa. Osnovni cilj reforme sistema socijalne zaštite je razvijanje integralne socijalne zaštite u kojoj socijalni akteri na najefikasniji način koriste postojeće i razvijaju nove resurse putem dostupnih, kvalitetnih i raznovrsnih usluga, radi očuvanja i poboljšanja kvaliteta života ranjivih i marginalizovanih pojedinaca i grupa, osposobljavanja za produktivan život u zajednici i predupređenja zavisnosti od socijalnih službi. Strategija prepoznaje starije osobe kao krajnje korisnike buduće unapređene zaštite od zlostavljanja, zanemarivanja i nasilja u porodici (Službeni glasnik Republike Srbije, 108/2005).

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period 2012-2015 utvrđuje celovitu i usklađenu politiku države u cilju eliminisanja diskriminacije žena, poboljšanja njihovog položaja i integrisanja principa rodne ravnopravnosti u sve oblasti delovanja institucija sistema. Strategijom su obuhvaćene ključne oblasti za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti koje se odnose na učešća žena u kreiranju politika i u donošenju odluka u oblasti ekonomije, obrazovanja, zdravlja, nasilja nad ženama, kao i pitanja sredstava javnog informisanja i javnog mnjenja. U ovom dokumentu starije žene posebno su naglašene u delu koji se odnosi na nasilje prema ženama. Predviđene su mere i aktivnosti koje treba da preveniraju i suzbiju sve vidove nasilja nad ženama, obezbeđivanjem sveobuhvatnog sistema zaštite za žene žrtve nasilja, podizanjem nivoa svesti o nasilju nad ženama kao društvenom problemu i suzbijanjem neodgovarajućeg prikazivanja žena žrtava nasilja u sredstvima javnog informisanja (Službeni glasnik Republike Srbije, 15/2009).

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima predstavlja izraz odlučnosti Vlade da unapredi zaštitu žena od nasilja u porodici i partnerskim odnosima pružanjem podrške svim subjektima na aktivnostima sprečavanja i suzbijanja tih vidova nasilja. Strategija posebnu pažnju posvećuje grupama žena koje su izložene (ili koje to mogu biti) višestrukoj diskriminaciji, kao i ranjivim grupama žena u koje spadaju i starije žene (Službeni glasnik Republike Srbije, 27/2011).

Nacionalna strategija socijalnog stanovanja koja među korisnicima stanova u programima socijalne zaštite, navodi između ostalih, i osobe koje trpe nasilje u porodici (Službeni glasnik Republike Srbije, 13/2012).

Strategija razvoja besplatne pravne pomoći kao jedan od posebnih ciljeva predviđa utvrđivanje kruga korisnika usluga besplatne pravne pomoći, tako da primarna pravna pomoć bude dostupna svima, a sekundarna pravna pomoć osobama slabog imovnog stanja i osobama iz ugroženih i marginalizovanih društvenih grupa među kojima su, pored ostalih, prepoznata i starija lica (Službeni glasnik Republike Srbije, 13/2012).

Strategija za palijativno zbrinjavanje -razlozi za donošenje ove strategije su rastuće potrebe za ovim vidom zdravstvene zaštite nastale kao posledica starenja stanovništva Republike Srbije i sve većeg broja obolelih od bolesti koje imaju progresivni tok (kardiovaskularnih bolesti, malignih bolesti, šećerne bolesti, neuromuskularnih, cerebrovaskularnih bolesti). Starenjem populacije, povećava se i zastupljenost starijih, hronično obolelih i funkcionalno zavisnih. S obzirom na visoku zastupljenost starijih koji žive sami, često i bez podrške porodice, osobe starije od 65 godina imaju sve veću potrebu za uslugama službe za kućno lečenje i palijativno zbrinjavanje (Službeni glasnik Republike Srbije, 60/2013).

Nacionalna strategija održivog razvoja zasniva se na globalno prihvaćenim principima koji su definisani u Deklaraciji o održivom razvoju iz Johanesburga, Milenijumskim ciljevima razvoja i u Strategiji održivog razvoja EU, među kojima ćemo izdvojiti međugeneracijsku solidarnost i promovisanje pune integracije građana u društvo, podsticanjem jednakih mogućnosti za svakoga tako što će se

promovisati ljudska prava, posebno rodna ravnopravnost i borba protiv svih oblika diskriminacije afirmativnim merama za marginalizovane grupe i smanjenjem siromaštva.

U četvrtom delu Strategije koji se bavi se društveno-ekonomskim uslovima navodi se da su natprosečnom riziku od siromaštva izložena lica koja imaju više od 65 godina, kao i da se prema granci siromaštva potiskuju posebno sledeće kategorije žena: samohrane majke (posebno majke male dece i dece sa posebnim potrebama), domaćice, starije žene, bolesne žene, žene sa invaliditetom, žene na selu (posebno starije i bez vlasništva), žene izbeglice, žene koje su pomažući članovi domaćinstva, Romkinje, neobrazovane žene, nezaposlene žene i žene žrtve nasilja (Službeni glasnik Republike Srbije, 57/2008).

Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije je «najnoviji» dokumenat koji je Vlada donela 2013. godine, sa *Akcionim planom za njeno sprovođenje*. Strategija posvećuje poseban odeljak starijim osobama i daje prilično detaljan opis stanja u pogledu položaja starijih, istučući, između ostalog, i čestu pojavu zanemarivanja i zlostavljanja starijih u krugu porodice, a skreće se i posebna pažnja i na položaj starijih u ustanovama za smeštaj u kojima su često izloženi vredjenju i omalovažavanju od strane zaposlenih. Ukazuje se i na problem nedostatka servisa podrške starijim osobama, kao i nedovoljna koordinacija sistema zdravstvene i socijalne zaštite u obezbeđivanju ovih servisa, što prouzrokuje izostanak efikasnosti i čestu diskriminaciju starijih posebno u ruralnim sredinama. Navodi se da je u u sektoru zdravstvene zaštite potrebno unaprediti programe prevencije i posebno pristup terapiji kod najčešćih oboolenja, kao npr. Alchajmerove bolesti. Kao posebni ciljevi koji se žele postići u pogledu sprečavanja diskriminacije starijih istaknuti su: smanjenje siromaštva i poboljšanje materijalnog položaja pružanje usluga, zdravstvena i socijalna zaštita, učešće u društvenom životu, obrazovnje i sprečavanje porodičnog i /ili drugog nasilja nad starijima. Za ostvarivanje poslednjeg navedenog cilja u Strategiji se navodi da treba unaprediti normativni okvir u pogledu krivično-pravne zaštite starijih kroz izmenu člana 194. Krivičnog zakonika u kome bi se kvalifikovanim oblikom nasilja smatralo i delo nasilja koje je izvršeno prema starijoj osobi. Takođe ukazuje se i na potrebu razmatranja dopune člana 196. KZ i to da se krivično delo Kršenje porodičnih obaveza proširi i na

zlostavljanje, a da se kao mogući počinioci ovog dela zakonom odere i zaposleni u ustanovama zdravstvene i socijalne zaštite, ili da se kao kao alternativa predvidi novo krivično delo zanemarivanje i zlostavljanje (Službeni glasnik Republike Srbije, 55/2005, 71/2005, 101/2007, 65/2008, 16/2011, 68/2012, 72/2012).

Kraći pregled važnijih međunarodnih dokumenata

U okviru međunarodnog i evropskog pravnog okvira ne postoji, tačnije još uvek nije usvojen obavezujući dokument, poput Konvencije, koji bi posebno bio posvećen ljudskim pravima i položaju starijih.

Starije osobe se ne spominju eksplicitno ni u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. godine, ali se pominje pravo svih ljudi na sigurnost “u slučaju nezaposlenosti, bolesti, invalidnosti, kada su žene udovice, starosti” (Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 1948).

Ljudska prava uređuju se kroz devet ključnih ugovora na međunarodnom nivou, au tri se na određeni način pominju starija lica i to u Konvenciji o zaštiti osoba sa invaliditetom (Službeni glasnik Republike Srbije, 42/2009), zatim Konvenciji o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica (Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 1990), kojom se zabranjuje diskriminacija na osnovu starosti (Konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica je potpisana od strane SRJ, ali nije i ratifikovana), kao i Konvencija o zabrani svih oblika diskriminacije žena (Službeni list SFRJ, 11/1981), koja je posebno značajna za sprečavanje diskriminacije žena u svim segmentima života i rada.

Najsveobuhvatniji dokument, na ovom planu, koji se bavi problemima starijih je *Madridski međunarodni plan akcije o starenju (MIPAA)* iz 2002. godine, kao i *Regionalna strategija za njegovu primenu*, doneta od strane Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu. Jedna od tema kojom se bavi MIPAA je i obezbeđenje punog uživanja socijalnih, ekonomskih, kulturnih, građanskih i političkih prava, i eliminisanje nasilja i diskriminacije prema starijima, a izražava se i opredeljenje za rodnu jednakost i ukidanje diskriminacije zasnovane na rodu.

Takođe, veoma značajan dokument izrađen je od strane Savetodavnog komiteta Saveta za ljudska prava Ujedinjenih nacija, 2010. godine kao *Radni dokument o "neophodnosti uvođenja pristupa zasnovanog na ljudskim pravima i efektivnog mehanizma Ujedinjenih nacija za ljudska prava starijih"*.

Dokumentu iz Madrida prethodio je Bečki Plan akcije o starenju (Ujedinjene nacije, 1982) donet je 1982. godine na Svetskom samitu o starenju. U njemu je navedeno da je cilj kreiranja i primene politika na lokalnom i međunarodnom nivou omogućavanje starijima da žive potpuno slobodno i u miru i zdravlju i bezbedno, kao i da je potrebno da se stvore uslovi za ispoljavanje njihovog punog potencijala.

U *Izveštaju generalnog sekretara Generalnoj skuštini Ujedinjenih nacija 2011. godine* po prvi put se ukazuje na probleme starijih, i identifikuju se četiri glavna izazova sa kojima se stariji suočavaju kada su u pitanju ljudska prava: diskriminacija, siromaštvo, *nasilje i zlostavljanje* i nedostatak specifičnih mera i usluga. U izveštaju se posebno ukazuje na nekoliko oblasti u kojima se očekuje dalje angažovanje nadležnih aktera u čitavoj međunarodnoj zajednici, a odnosi se i na sprečavanje nasilja prema starijima, a posebno ženama, kao i suzbijanje finansijskog nasilja, odnosno eksploatacije kojoj su stariji često izloženi, uključujući i prevaru, oduzimanje imovine i dr., kao i kao i ukupno jačanje svih mehanizama zaštite ljudskih prava starijih (Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 2011).

Rezolucijom Generalne skupštine 65/182 od 21. decembra 2010. godine, osnovana je Radna grupa o starenju, u cilju razmatranja međunarodnog okvira o ljudskim pravima starijih lica i mogućim načinima za rešavanje problema. U Radnoj grupi mogu učestvovati sve države članice Ujedinjenih nacija. Sastanci se održavaju u Njujorku, a Radna grupa ostvaruje saradnju sa svim relevantnim akterima u oblasti zaštite ljudskih prava starijih, uključujući i međunarodne nevladine organizacije (Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 2010).

Savet za ljudska prava Ujedinjenih nacija, pozivajući se, između ostalih dokumenata i na Izveštaj Kancelarije Visokog predstavnika za ljudska prava Ujedinjenih nacija, u kome se govori o potrebi zaštite i unapređenja ljudskih prava

starijih lica. Ovo je bio i osnov za imenovanje nezavisnog eksperta sa zadatkom da pripremi sveobuhvatan izveštaj položaju starijih osoba, a za prvog eksperta, u maju 2014. godine, izabrana je gospođa Rosa Kornfeld-Mate (Rosa Kornfeld-Matte), na period od tri godine.

Ona je u svom prvom izveštaju podnetom Savetu za ljudska prava 24. jula 2014. godine, ukazala na potrebu sveobuhvatnijeg pristupa svim problemima zaštite starijih lica, sa posebnim osvrtom na mere koje su potrebne za sprečavanje diskriminacije po osnovu uzrasta, a koje su uslovljene posebno osetljivim položajem starijih i apostrofirala potrebu za kažnjavanjem zlostavljanja i zanemarivanja, kao i odgovarajući tretman za strarije. Ukazala je i na potrebu veće zaštite starijih žena koje žive u ruralnim područjima i koje su izložene većem riziku od oduzimanja imovine, a nemaju adekvatnu zdravstvenu i socijalnu zaštitu (Kornfeld-Matte, 2014).

Od evropskih dokumenata relevantnih za zaštitu starijih od nasilja i poboljšanje njihovog ukupnog položaja u društvu, treba pomenuti da postoji jedan broj direktiva koji se ne odnose eksplicitno na sprečavanje nasilja, a treba pomenuti i Povelju o osnovnim pravima u EU, Strategiju za zdravije starenje u Evropi 2012-2010, Strategija o dobrobiti i dostojanstvu starijih osoba kojima je potrebna nega i staretegiiju razvoja EU – Evropa 2020 – za zdraviju EU.

Savet Evrope doneo je i određeni broj rezolucija koji se odnose na starije osobe, a treba podsetiti i na značajne dokumente poput Revidirane evropske socijalne povelje, Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropsku konvenciju o zaštiti i biomedicini i naravno, već pominjanu Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, koja obavezuje države da osnuju posebno telo (jedno ili više), koje će koordinirati praćenje i sprovođenje politika i mera u ovoj oblasti.

ISTRAŽIVANJE

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Procedura

Istraživanje je sprovedeno tokom avgusta i septembra 2015. godine putem telefonske ankete. Realizovano je na slučajnom uzorku građana Srbije, pri čemu su se prilikom svakog poziva koristila filter-pitanja kako bi se utvrdilo da li u domaćinstvu živi starija osoba. Na početku razgovora, zamolili smo stariju osobu da bude sama tokom razgovora, odnosno da u što većoj meri obezbedi privatnost tokom razgovora. Kako se radilo o osetljivoj temi, na kraju svakog razloga, učesnicima intervjuja dat je broj Crvenog krsta Srbije i smernica da ukoliko žele, mogu da se obrate bilo lokalnoj organizaciji Crvenog krsta ili Crvenom krstu Srbije. Prilikom tumačenja rezultata treba imati u vidu da ukoliko osoba ne živi sama, i ukoliko se drugi član domaćinstva javio na telefon, moglo je da se desi da članovi domaćinstva, pogotovo ukoliko postoji nasilje nad starijom osobom, ne prijave da u domaćinstvu živi starija osoba ili na drugi način odbiju da dozvole razgovor sa starijom osobom. U tom smislu, treba imati u vidu da rezultati istraživanja daju konzervativniju procenu nasilja nad starijima.

Instrument

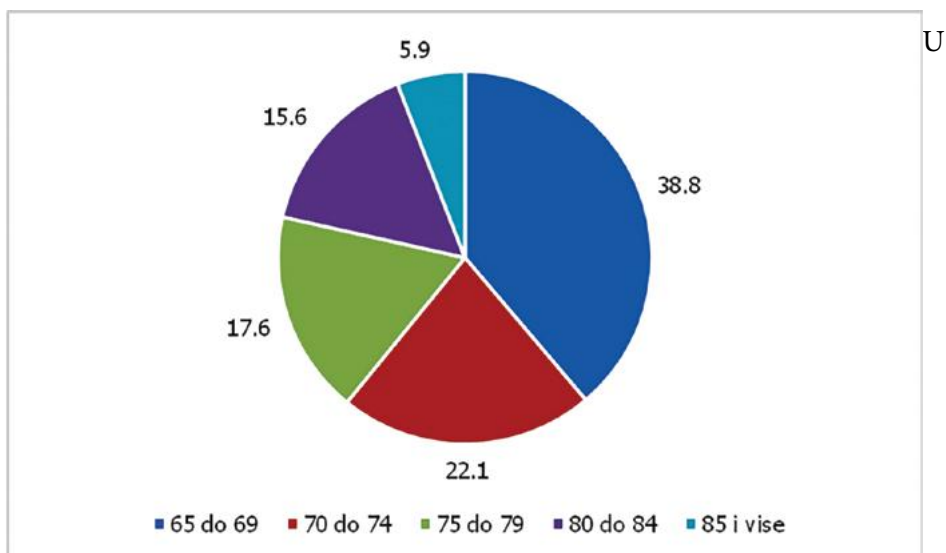
Primenjeni upitnik kreiran je za namene ovog istraživanja, a sastoji se od 30 pitanja podeljenih u šest celina. Prvi set pitanja odnosi se na osnovne demografske informacije o starijoj osobi, a preostalih pet na posebne oblike zlostavljanja i zanemarivanja starijih, i to: zanemarivanje, finansijsko nasilje, emocionalno/psihološko nasilje, fizičko nasilje, seksualno nasilje. U okviru svakog od datih oblasti ispitano je prisustvo specifičnih oblika zlostavljanja i zanemarivanja, kao i njihova učestalost, a za svaki oblik nasilja postojala je i mogućnost otvorenog odgovora u okviru kojeg je svaka osoba mogla da se sama izjasni da je preživela neki oblik nasilja koji nije unapred zadat. Različiti oblici zlostavljanja i zanemarivanja operacionalizovani su u upitniku na sledeći način:

- Finansijsko zlostavljanje operacionalizovano je pomoću sledećih postupaka: krađa, odricanje novca ili svojine pod prisilom, prevara, oduzimanje dobara kroz oduzimanje poslovne sposobnosti;

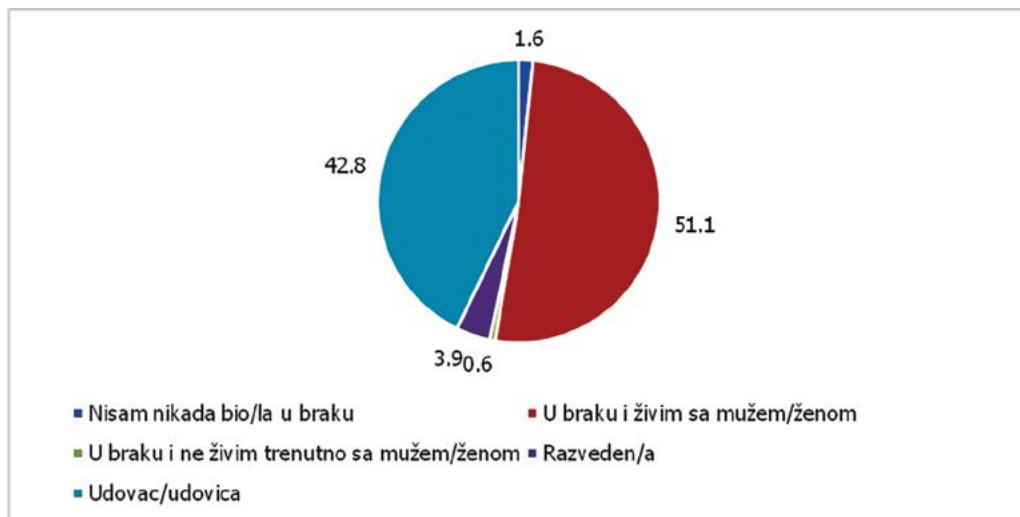
- Psihološko/emocionalno zlostavljanje operacionalizovano je pomoću sledećih postupaka: vređanje, pretnja kaznom ili smeštajem u dom, ignorisanje, socijalna izolacija, drugi načini uznemiravanja;
- Fizičko zlostavljanje operacionalizovano je pomoću sledećih postupaka: drmusanje, guranje, šamaranje, udaranje, šutiranje, nanošenje fizičkih povreda, nasilno ponašanje sa fizičkim kontaktom;
- Seksualno zlostavljanje operacionalizovano je pomoću sledećih postupaka: dodirivanje ili pokušaj dodirivanja na seksualizovan način, prisiljavanje na gledanje pornografskih materijala, uvredljivo i vulgarno komentarisanje starije osobe, pokušaj seksualnog odnosa, seksualni odnos, na drugi način neadekvatan i seksualizovan odnos.
- Zanemarivanje: uskraćivanje podrške starijoj osobi u situaciji kada joj je bila potrebna pomoć za aktivnosti koje su starijoj osobi važne;

Opis uzorka

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 800 starijih osoba koje žive na teritoriji cele Srbije. U istraživanju je učestvovao 31.4% muškaraca i žena 68.6%. Prosečna starost ispitanika iznosi 73 godine ($M=73.08$, $SD=6.57$), (Slika 1).

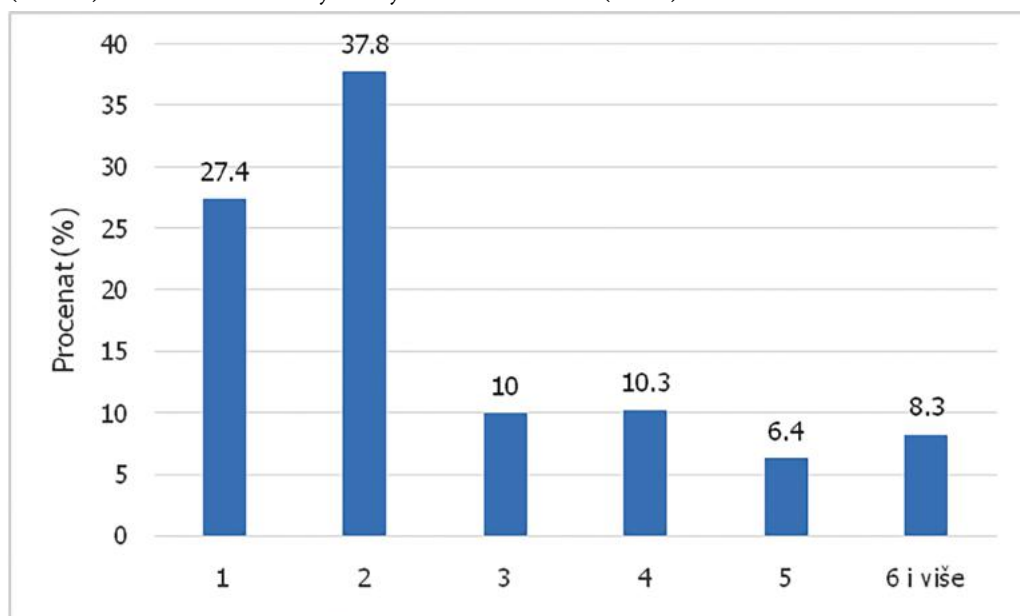
Slika 1. Struktura starijih u odnosu na uzrast

Slika 2. Struktura starijih u odnosu na bračni status starijih

odnosu na obrazovanje, kao i u opštoj populaciji, najviše starijih ima završenu srednju školu (44.1%), zatim osnovnu ili nezavršenu osnovnu školu (37.5%), a 18.4% ima završenu neku od viših škola ili fakultet.

Najveći broj starijih ili živi u braku (51.1%) ili su ostali bez bračnog partnera (42.8%). Veoma mali broj starijih su razvedeni (3.9%) ili nikada nisu bili u braku

Slika 3. Struktura starijih u odnosu na broj članova domaćinstva

(1.6%), (Slika 2). Iako u okviru popisa postoje podaci za populaciju stariju od 60 godina, a ne 65 i više, struktura starih po bračnom statusu odgovara rezultatima dobijenim na osnovu popisa.

Struktura starijih u odnosu na broj članova domaćinstva je slična strukturi opšte populacije, osim što je nešto više dvočlanih domaćinstva, a manje tročlanih i četvoročlanih, to je očekivano. Tako najveći broj starijih živi u dvočlanim (37.8%) i jednočlanim domaćinstvima (27.4%), (Slika 3).

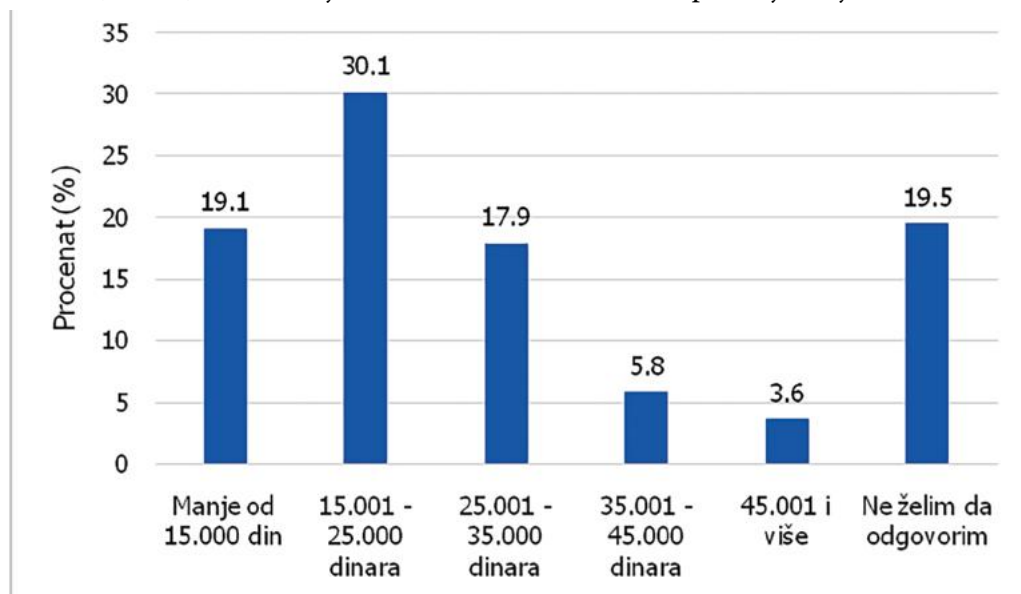
REZULTATI

FINANSIJSKO ZLOSTAVLJANJE

U ovom delu teksta prvo su prikazane karakteristike materijalnog statusa starijih i način raspolaganja imovinom, kao kontekst finansijskog zlostavljanja, a zatim prisustvo različitih oblika finansijskog zlostavljanja.

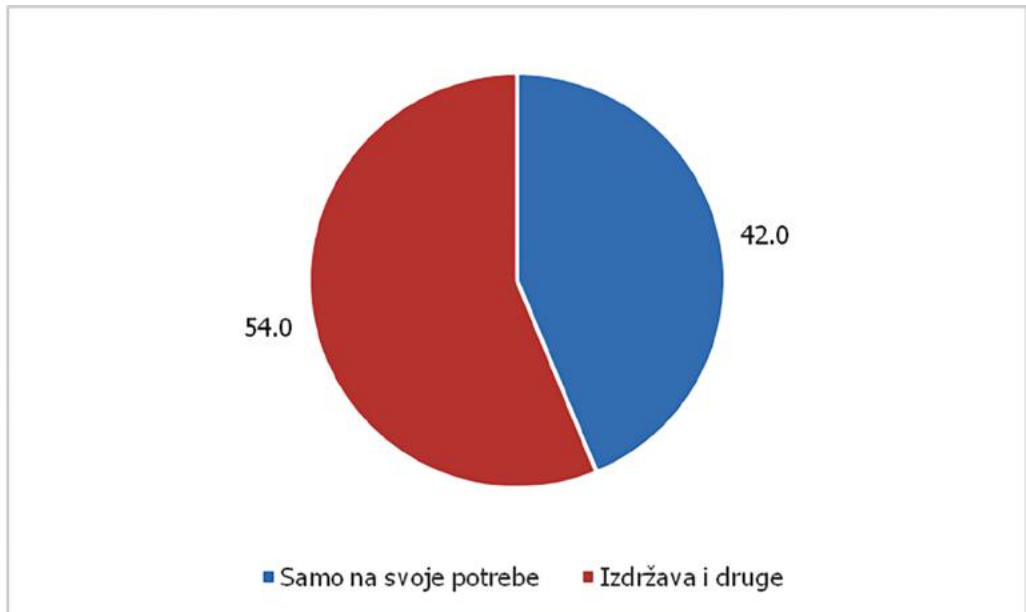
Najveći broj starijih lica koja su učestvovala u istraživanju navodi da živi u sopstvenoj kući/stanu (94.9%). Tek 3.6% starijih navodi da živi kod dece ili rođaka, 1.3% plaća kiriju, dok 0.3% koristi stanarsko pravo. Na osnovu ovoga može se zaključiti da stariji imaju, što se tiče mesta stanovanja, visok nivo sigurnosti i da su stariji u većini slučajeva vlasnici nepokretnosti, kao i da su nekretnine u većem broju slučajeva u vlasništvu starijih osoba.

Što se tiče prihoda, bez prihoda živi 4.0% starijih, dok najveći broj starijih lica kao osnovni izvor prihoda navodi penziju (94.5%). Socijalna davanja kao osnovni izvor prihoda navodi 1.4% starijih, dok 0.1% navodi i radni odnos. Na pitanje o visini mesečnih prihoda odgovor je dalo 80.5% starijih. Prihode manje od 25.000 dinara ima čak 49.2% starijih osoba koje su dale odgovor, a 19.1% i manje od 15.000 dinara (Slika 4), što ukazuje na relativno loš ekonomski položaj starijih osoba.

Slika 4. Struktura starijih u odnosu na visinu prihoda

Iako prihodi starijih nisu veliki, čak 54.0% starih osim sebe izdržava i druge osobe (Slika 5).

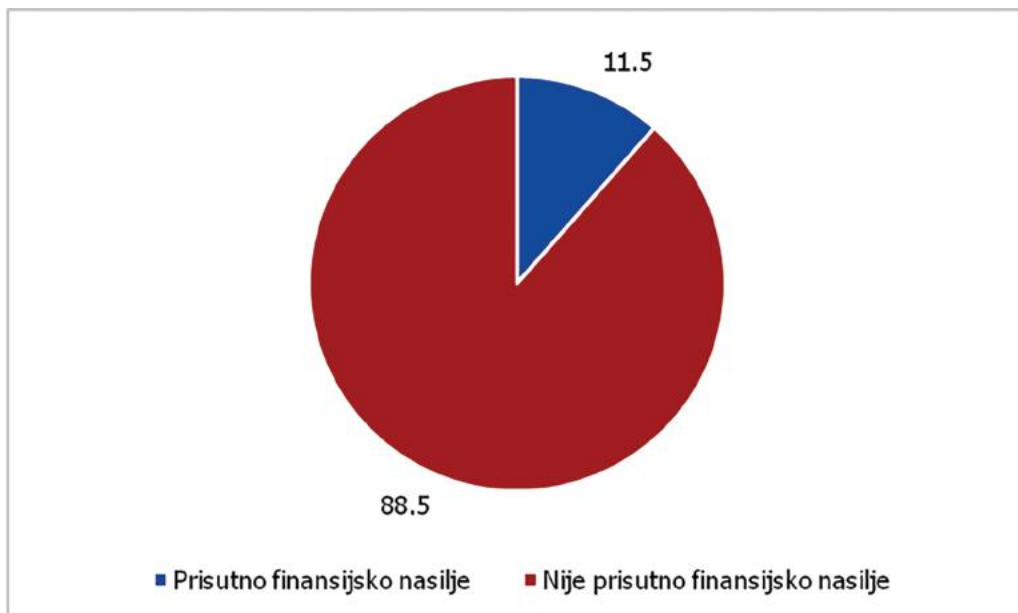
Slika 5. Način trošenja prihoda starijih

Ovo ukazuje da i pored niskih prihoda, oni najčešće izdržavaju i druge članove porodice, što položaj starijih čini vulnerabilnim u odnosu na finansijsko zlostavljanje. Tako čak **13.5% starih izjavljuje da ne odlučuje u potpunosti o tome na koji način troši sredstva kojima raspolažu.**

Ukoliko se posmatraju specifični oblici finansijskog zlostavljanje nad starijima, **makar jedan od navedenih oblika finansijskog zlostavljanja prijavljuje 11.5% starijih.**

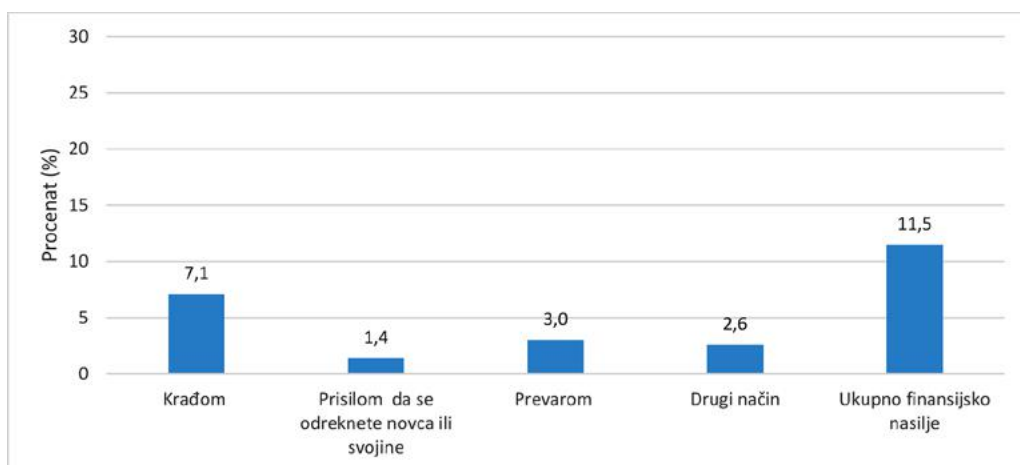
Najčešći oblik finansijskog nasilja nad starijima je krađa (Slika 7).

Pri tome je 5.8% starijih situaciju finansijskog zlostavljanja doživelo u poslednjih godinu dana, dok je 1.6% starijih finansijsko zlostavljanje u poslednjih 12 meseci doživelo 3 ili više puta. Finansijsko zlostavljanje u poslednjih godinu dana nad starijima su značajno češće vršili osobe van porodice (84.8%), nego članovi porodice (13.0%), dok je 4.3% odbilo da odgovori na ovo pitanje.

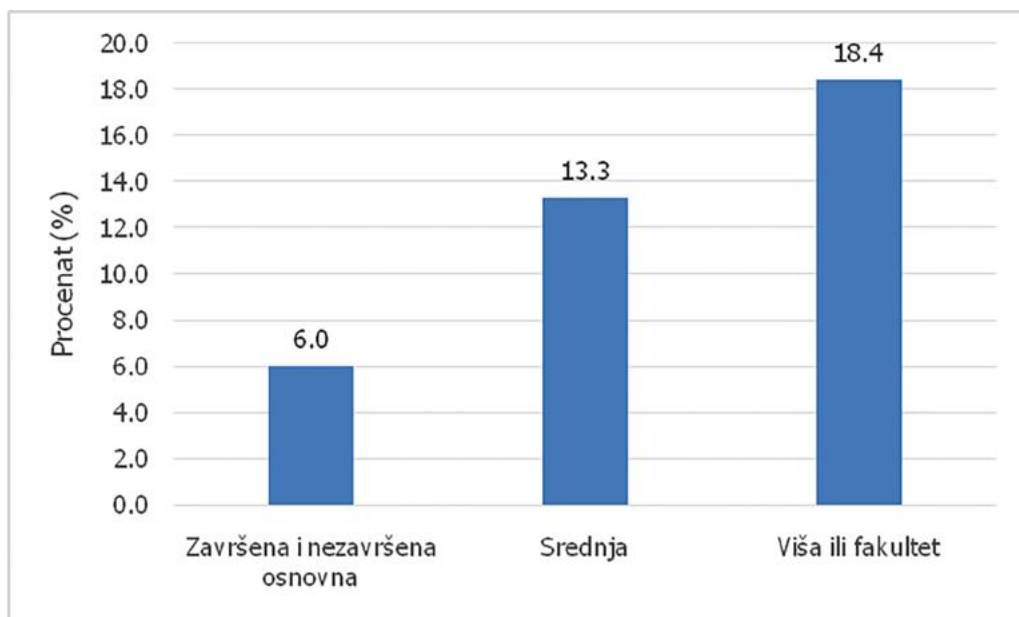
Slika 6. Učestalost finansijskog zlostavljanja

Zastupljenost finansijskog zlostavljanja ne zavisi od uzrasta starijih, $\chi^2(4, N=800)=3.17, p=.53$, pola, $\chi^2(1, N=800)=2.15, p=.14$, kao ni broja članova domaćinstva, $\chi^2(5, N=800)=7.53, p=.18$. Statistički značajna povezanost nije identifikovana niti u odnosu na mesto stanovanja, $\chi^2(4, N=800)=7.78, p=.18$. Ipak, kako Kramerovo V iznosi .10, a raspodela je takva da veoma malo ima starijih lica koja žive van sopstvene kuće, važno je obratiti pažnju na nalaz da su stariji koji žive kod

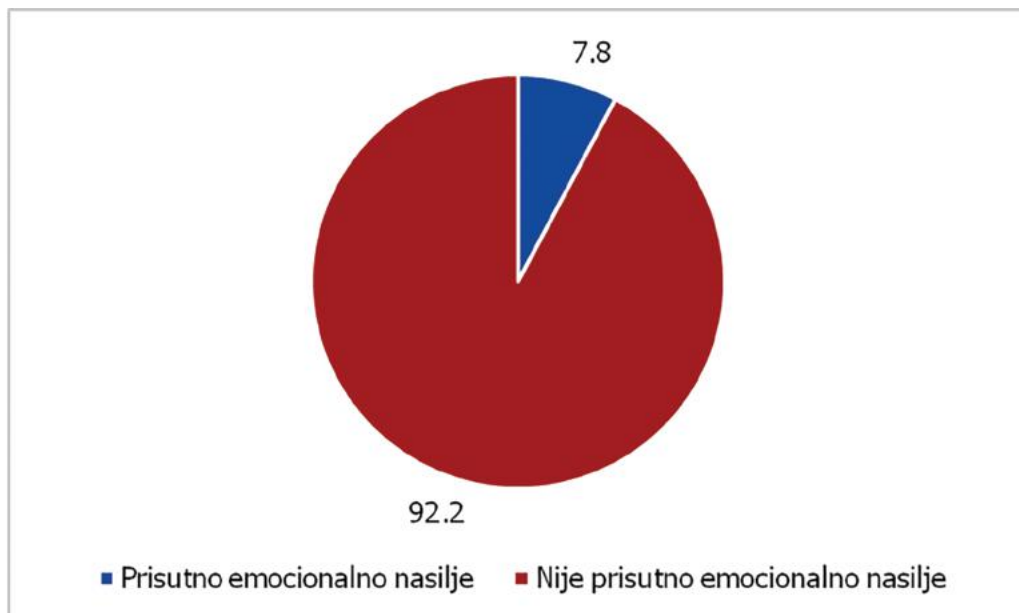
Slika 7. Učestalost finansijskog nasilja

rođaka (40.0%) ili imaju samo stanarsko pravo (50.0%) nešto češće izloženi finansijskom zlostavljanju u odnosu na ostale starije, kod kojih se stepen nasilja kreće od 11.1% do 20.0%. Bračni status nije povezan sa učestalošću finansijskog zlostavljanja, $\chi^2(4, N=800)=5.24$, $p=.26$. Finansijsko zlostavljanje je značajno povezano sa nivoom obrazovanja starih, pri čemu su osobe sa višim obrazovanjem u većem riziku da dožive finansijsko nasilje nego osobe sa nižim obrazovanjem, $\chi^2(2, N=800)=16.87$, $p<.001$, *Kramerovo V* iznosi .15 (Slika 7). Postoji i statistički značajna povezanost izvora prihoda i finansijskog zlostavljanja, mada rezultat treba uzeti sa ograničenjem zbog distribucije, $\chi^2(3, N=800)=9.67$, $p<.05$, *Kramerovo V* iznosi .11. Rezultati ukazuju da finansijsko zlostavljanje nešto češće prisutno kod starijih bez prihoda (15.6%), a uopšte nije prisutno kod starijih koji primaju socijalna davanja. Statistički značajna povezanost ne postoji između visine mesečnih primanja i finansijskog zlostavljanja, $\chi^2(5, N=800)=6.50$, $p=.26$, (Slika8).

Slika 8. Povezanost finansijskog zlostavljanja i obrazovanja starijih

Što se tiče finansijskog zlostavljanja može se zaključiti da je finansijsko nasilje nad starijima značajno češće kada je starija osoba visoko obrazovana. Iako nije dobijena statistički značajna povezanost, važno je razmotriti povezanost finansijskog nasilja sa mestom stanovanja starije osobe, pri čemu su njemu u većoj meri izložene starije osobe, nezavisno da li žive same ili sa svojom decom.

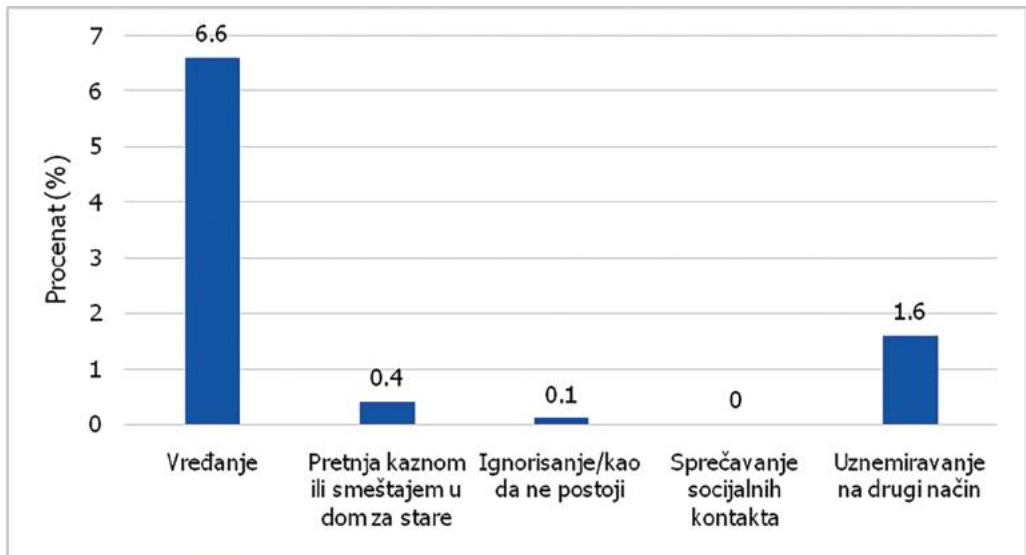
Slika 9. Učestalost emocionalnog zlostavljanja

PSIHIČKO/EMOCIONALNO ZLOSTAVLJANJE

Neki od različitih oblika emocionalnog zlostavljanja prijavilo je 7.8% starijih (Slika 9), pri čemu je u proteklih godinu dana 4.6% starijih imalo iskustvo emocionalnog zlostavljanja. Emocionalno zlostavljanje je 3 i više puta u proteklih godinu dana doživjelo 2.5% starih. U 1.4% slučajeva emocionalno nasilje je prema starijima počinio član porodice, u 3.0% neko ko nije član porodice.

U odnosu na različite oblike emocionalnog nasilja najčešće je vređanje, a najređe sprečavanje socijalnih kontakta i ignorisanje osobe kao da ne postoji (Slika 10).

Učestalost emocionalno zlostavljanja prema starijima nije povezana sa uzrastom starijih, $\chi^2(4, N=800)=2.95, p=.57$, niti sa polom, $\chi^2(1, N=800)=.02, p=.90$. Broj članova domaćinstva nije povezan sa emocionalnim zlostavljanjem prema starijima, $\chi^2(5, N=800)=1.47, p=.92$, ali mesto stanovanja jeste, $\chi^2(4, N=800)=14.65, p<.01$, *Kramerovo V* iznosi .14, pri čemu su od emocionalnog zlostavljanja ugroženiji oni koji ne žive u sopstvenom stanu ili žive kod dece. U tom smislu 40.0% stariji koji žive kod rođaka, 20.0% onih koji plaćaju kiriju i 50.0% onih koji imaju stanarsko

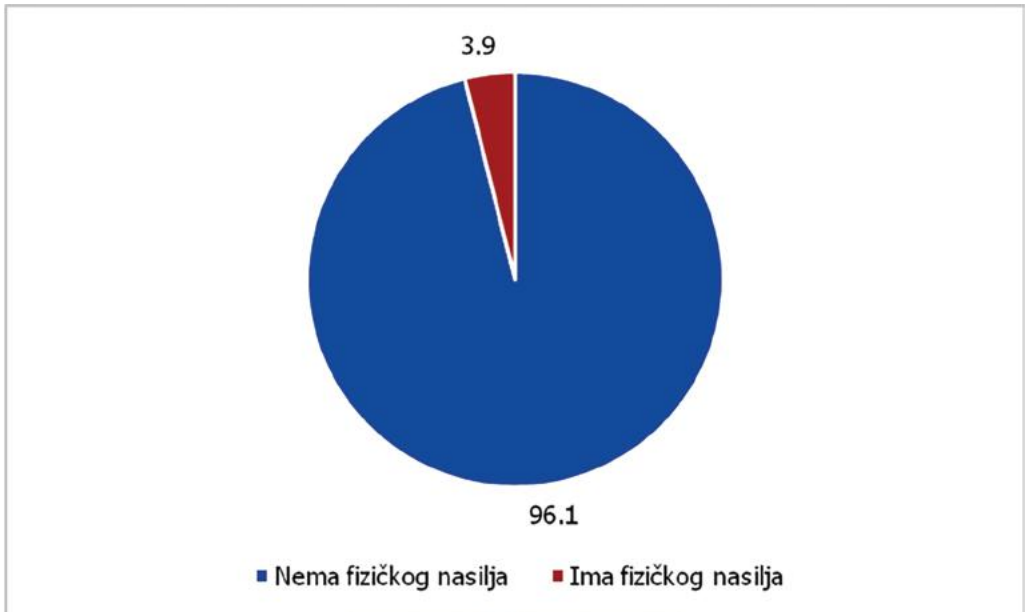
Slika 10. Učestalost specifičnih oblika emocionalnog zlostavljanja

pravo su naveli da su doživeli emocionalno nasilje. Bračni status osobe nije povezan sa emocionalnim zlostavljanjem, $\chi^2(4, N=800)=4.72, p=.32$, niti sa nivoom obrazovanja, $\chi^2(2, N=800)=.49, p=.78$. Povezanost emocionalnog zlostavljanja u odnosu na izvor ličnih prihoda nije moguće ispitati pošto nijedna starija osoba kojoj je osnovni izvor prihod socijalna pomoć, radni odnos ili je bez prihoda nije doživela emocionalno nasilje, dok su sve osobe koje su doživjele emocionalno zlostavljanje u penziji. Visina mesečnih primanja nije povezana sa emocionalnim zlostavljanjem, $\chi^2(5, N=800)=2.41, p=.79$.

Može se zaključiti da emocionalno zlostavljanje skoro podjednako pogađa sve grupe starijih, a da su nešto izloženiji emocionalnom zlostavljanju, kao i finansijskom, stariji koji ne žive u svojoj kući ili su u zajednici sa svojom decom.

FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE

Neki oblik fizičkog zlostavljanja doživelo je 3.9% starijih (Slika 11). Fizičko zlostavljanje je u poslednjih godinu dana doživelo 2.0% starijih, a 3 ili više puta je fizičko zlostavljanje u poslednjih godinu dana doživelo 0.7% starijih. Fizičko zlostavljane je u poslednjih godinu dana nad starijima u 0.5% slučajeva počinio član porodice, a u 1.5% neko van porodice, dok je 0.3% njih odbilo da odgovori.

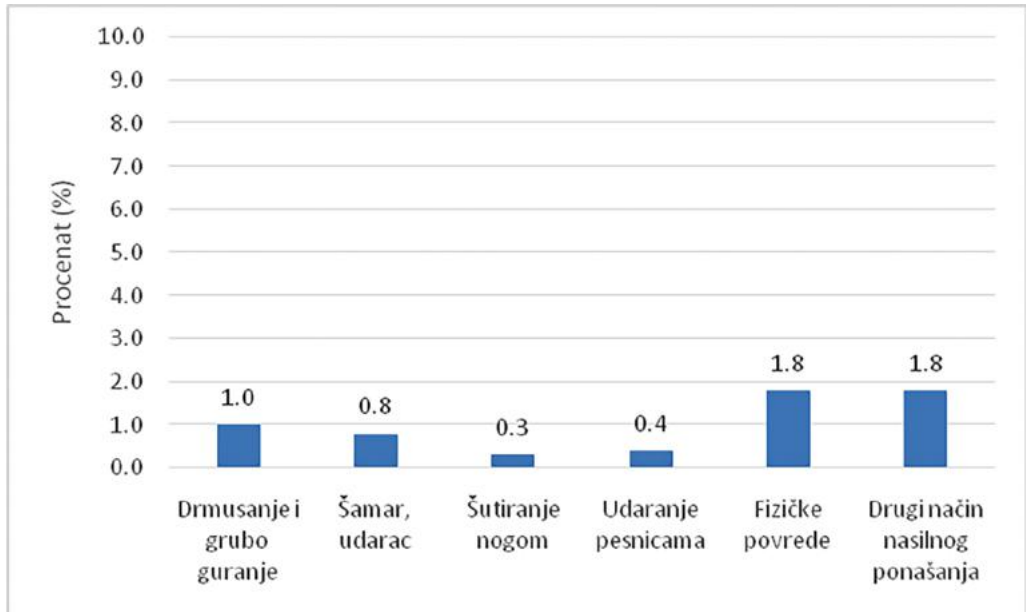

Slika 11. Učestalost fizičkog zlostavljanja

Između različitih oblika fizičkog zlostavljanja ne postoje velike razlike u učestalosti javljanja (Slika 12).

Između starijih različitog uzrasta nema razlike u odnosu na učestalost fizičkog zlostavljanja, $\chi^2(4, N=800)=3.69, p=.45$, kao ni između starijih različitog pola, $\chi^2(1, N=800)=.46, p=.50$. Učestalost fizičkog zlostavljanja nije povezana ni sa brojem članova domaćinstva, $\chi^2(5, N=800)=4.40, p=.50$, ali jeste sa mestom življenja, $\chi^2(4, N=800)=52.51, p<.001$, *Kramerovo V* iznosi .26. Dok nijedan slučaj fizičkog zlostavljanja nije zabeležen u slučaju da osoba živi kod rođaka, nešto češće je fizičko zlostavljanje prisutno kada osoba živi sa decom (8.3%), kada plaća kiriju (10.0%)

i ako ima stanarsko pravo (100.0%). Fizičko zlostavljanje nije statistički značajno povezano sa bračnim statusom, $\chi^2(4, N=800)=5.09, p=.28$, niti sa obrazovanjem, $\chi^2(3, N=800)=1.05, p=.79$. Statistički značajna veza ne postoji ni između fizičkog zlostavljanja i vrste izvora prihoda, $\chi^2(3, N=800)=.97, p=.81$, niti sa visinom mesečnih primanja, $\chi^2(5, N=800)=3.33, p=.65$.

Slika 12. Učestalost različitih oblika fizičkog zlostavljanja

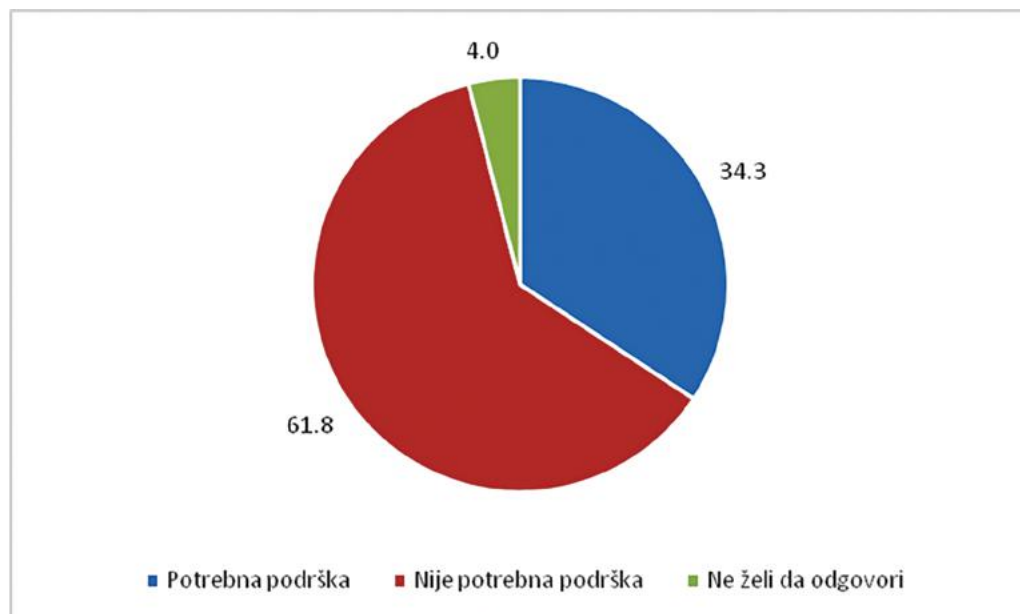
Može se zaključiti da je fizičko zlostavljanje, za razliku od ostalih oblika nasilja nešto češće u slučaju kada starija osoba živi sa decom, dok je visoko i kada osoba ima stanarsko pravo ili plaća kiriju.

SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE

Pitanje koje se odnosi na seksualno zlostavljanje je postavljeno na takav način da se starijima nagovesti sadržaj pitanja, pri čemu su mogli da odustanu od tog dela upitnika, a da sama pitanja u vezi sa seksualnim zlostavljanjem nisu ni postavljena. Na taj način je 50.1% ispitanika odustalo od ispitivanja. Među preostalim ispitanicima jedna ispitanica je navela da je imala iskustvo seksualnog zlostavljanja u smislu pokušaja seksualnog odnosa od strane druge osobe pre više od 12 meseci.

ZANEMARIVANJE

Zanemarivanje smo u upitniku definisali kao uskraćivanje podrške starijoj osobi u situaciji kada joj je bila potrebna pomoć za aktivnosti koje su starijoj osobi važne. Potrebu za podrškom u svakodnevnim aktivnostima ima 34.3% starijih, pri čemu 4.0% starijih nije želelo da odgovori na ovo pitanje (Slika 13).

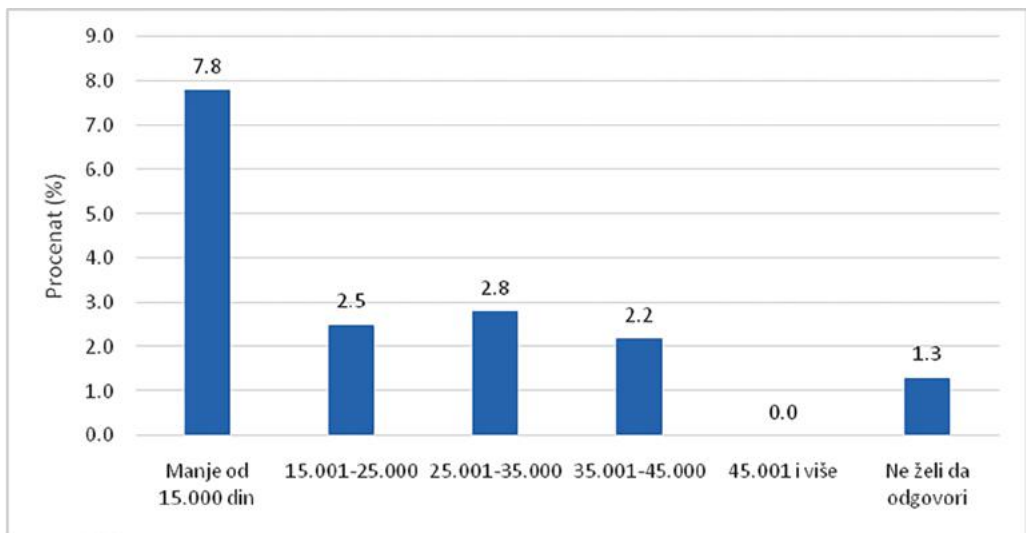

Slika 13. Struktura starijih u odnosu na potrebu za podrškom

Zanemarivanje je prijavilo 3.4% starijih, pri čemu je zanemarivanje prijavilo nešto više starijih koji su izjavili da im je potrebna podrška u funkcionisanju (5.1%), u odnosu na starije kojima nije potrebna podrška (2.2%), $\chi^2(1, N=800)=4.65, p<.05$, Kramerovo V iznosi .08.

Učestalost zanemarivanja nije statistički značajno povezana sa polom, $\chi^2(1, N=800)=2.15, p=.14$ niti sa uzrastom, $\chi^2(4, N=800)=7.67, p=.11$, mada je stepen zanemarivanja nešto viši među starijima od 85 godina (8.5%), pa bi bilo značajno ispitati detaljnije ovaj deo populacije starijih u odnosu rizik od zanemarivanja. Učestalost zanemarivanja nije statistički značajno povezana sa brojem članova domaćinstva, $\chi^2(5, N=800)=7.57, p=.18$, niti sa mestom stanovanja osobe, $\chi^2(4, N=800)=6.51, p=.16$. Povezanost bračnog statusa i učestalosti zanemarivanja je

marginalno statistički značajna, pri čemu postoji tendencija da je zanemarivanje nešto više kod udovaca/udovica i u slučaju da je starija osoba u braku (4.7%), ali da ne živi sa partnerom/kom (20.0%), $\chi^2(4, N=800)=8.64, p=.07$, *Kramerovo V* iznosi .10. Zanemarivanje je blago povezano i sa obrazovanjem starije osobe, pri čemu je nešto češće kod starijih sa završenom ili nezavršenom osnovnom školom (5.7%), $\chi^2(1, N=800)=8.16, p<.05$, *Kramerovo V* iznosi .10. Statistički značajna povezanost zanemarivanja ne postoji u odnosu na izvore prihoda, $\chi^2(3, N=800)=2.04, p=.56$, ali postoji povezanost sa visinom prihoda, pri čemu su stariji sa najnižim prihodima u značajno većoj meri u riziku od zanemarivanja u odnosu na one sa visokim prihodima, $\chi^2(5, N=800)=13.85, p<.02$, *Kramerovo V* iznosi .13 (Slika 14)

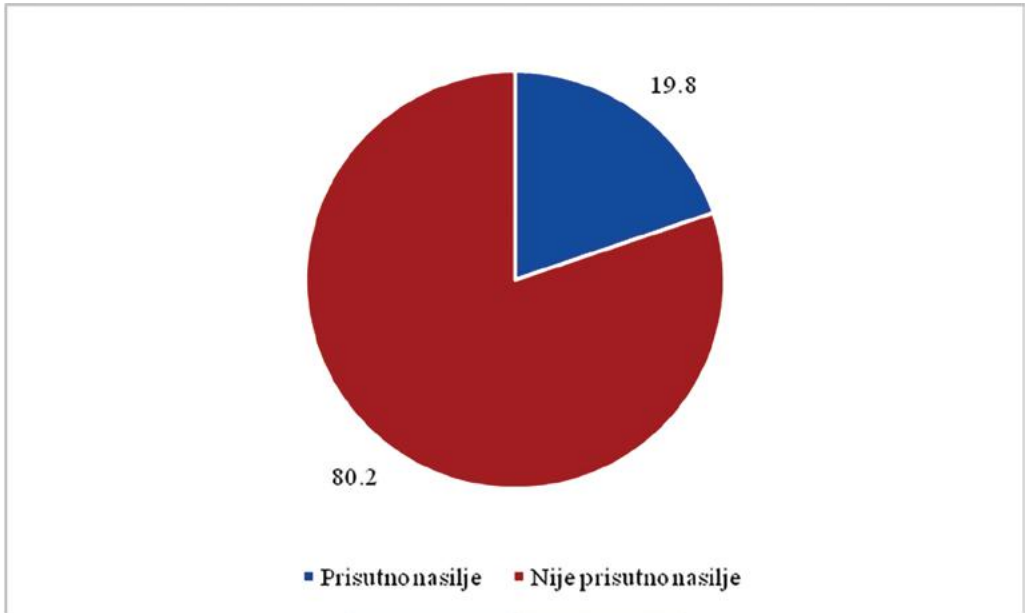

Slika 14. Povezanost zanemarivanja i visine prihoda

Može se zaključiti da je zanemarivanje nešto češće među starijima sa ograničenom funkcionalnom sposobnošću i kod osoba koje su razvedene ili u braku ali ne žive sa partnerom/kom. Zanemarivanje je za razliku od zlostavljanja povezano sa socijalnim statusom osobe, pa su osobe sa nižim obrazovanjem i osobe sa primanjima nižim od 15.000 dinara mesečno u većoj meri izložene zanemarivanju.

ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE BEZ OBZIRA NA OBLIK

Neki oblik zlostavljanja ili zanemarivanja doživelo je 19.8% starijih, pri čemu je višestruko nasilje doživelo 5.5% starijih. Aktuelno zlostavljanje, odnosno nasilje u poslednjih godinu dana doživelo je 11.0% starijih.

Slika 15. Učestalost zlostavljanja i zanemarivanja

Učestalost nasilja nije povezana sa uzrastom ispitanika, $\chi^2(5, N=800)=2.36$, $p=.67$, sa polom, $\chi^2(1, N=800)=.47$, $p=.49$, niti sa brojem članova domaćinstva, $\chi^2(5, N=800)=8.67$, $p=.12$. Učestalost nasilja povezano je sa mestom gde starija osoba živi, $\chi^2(4, N=800)=23.16$, $p<.001$, Kramerovo V iznosi .17. Učestalost nasilja je najniža kada starija osoba živi kod svoje dece (12.5%), nešto viša kada živi u sopstvenoj kući (19.1%), dok je značajno više kada žive u iznajmljenom stanu (40.0%), kod rođaka (80.0%) ili kada imaju stanarsko pravo (100.0%). Nasilje nad starijima nije povezano sa bračnim statusom starijih, $\chi^2(5, N=800)=5.96$, $p=.22$, niti sa obrazovanjem, $\chi^2(2, N=800)=4.41$, $p=.11$. Učestalost nasilja nije povezana ni sa izvorom ličnih prihoda, $\chi^2(3, N=800)=5.42$, $p=.14$, niti sa visinom mesečnih primanja, $\chi^2(5, N=800)=.84$, $p=.97$.

Može se zaključiti da je zlostavljanje podjednako prisutno kod starijih bez obzira na pol, uzrast i socijalno-ekonomski status, te da je više povezana sa kontekstom u kojem starija osoba živi. Tako je nasilje nad starijima najniže u situaciji kada žive sa decom, nešto je više kada žive sami, a u drugim životnim aranžmani dolazi do porasta učestalosti zlostavlja.

ZAKLJUČCI

Istraživanje je omogućilo da se utvrdi učestalost zlostavljanja i nasilja nad starijima i da se utvrdi učestalost različitih tipova nasilja nad starijima. Istraživanje je sprovedeno telefonski i kao takvo ima svoje prednosti i mane.

Utvrđeno je da 19,8 posto starijih osoba doživelo je neki oblik zlostavljanja i nasilja u trećem životnom dobu, a u poslednjih godinu dana iskustvo zlostavljanja imalo je 11,00 posto.

Ukoliko govorimo o pojedinačnim tipovima zlostavljanja najveći je rizik od finansijskog. Posmatrajući specifične oblike finansijskog nasilja nad starijima, **makar jedan od navedenih oblika finansijskog zlostavljanja prijavljuje 11.5% starijih.** Najčešći oblik finansijskog nasilja nad starijima je krađa. Ono što je u ovom slučaju predstavlja veći rizik od finansijskog zlostavljanja je činjenica da čak **13.5 posto starijih izjavljuje da ne odlučuje u potpunosti o tome na koji način troši sredstva kojima raspolažu,** 54 posto starijih izjavljuje da izdržava i druge članove domaćinstva. Ovde je potrebno posebno se osvrnuti na činjenicu da stariji često ne percipiraju finansijsko nasilje, i to što ne odlučuju o svojim prihodima ne smatraju nasiljem, a ima i onih koji se drže obrasca meni više nije potrebno ja sam star, drugima je potrebnije. Pored toga može se zaključiti da je finansijsko nasilje nad starijima značajno češće kada je starija osoba visoko obrazovana, oni koji imaju veću penziju češće su žrtve prevara i krađa.

Fizičko zlostavljanje doživelo je 3.9 posto naših starijih ispitanika, a u poslednjih godinu dana fizičko nasilje doživelo 2.0 posto starijih, a 3 ili više puta je fizičko nasilje u poslednjih godinu dana doživelo 0.7 posto starijih. Ukoliko dobijene rezultate uporedimo sa podacima Svetske zdravstvene organizacije po kojima se fizičko nasilje kreće od 0,2 posto do 4,9 posto vidimo da naši rezultati pokazuju da se Srbija nalazi na gornjoj lestvici po učestalosti fizičkog nasilja i da su nam potrebne hitne mere zaštite starijih od nasilja. Na osnovu rezultata može se zaključiti i da je fizičko nasilje, za razliku od ostalih oblika nasilja nešto češće u slučaju kada starija osoba živi sa decom, dok je visoko i kada osoba ima stanarsko pravo ili plaća kiriju.

Psihičko/verbalno zlostavljanje prijavilo je 7.8 posto starijih, pri čemu je u proteklih godinu dana 4.6 posto starijih imalo iskustvo emocionalnog nasilja. Emocionalno nasilje je 3 i više puta u proteklih godinu dana doživelo 2.5% starih. U 1.4% slučajeva emocionalno nasilje je prema starijima počinio član porodice, u 3.0% neko ko nije član porodice. Učestalost psihičkog zlostavljanja prema podacima Svetske zdravstvene kreće se između 0,7 posto i 6,3 posto, vidimo da je nešto veća učestalost kada je Srbija u pitanju i svakako su nam potrebna nova istraživanja na temu psihičkog nasilja kako bi se ono bolje ispitalo. Može se zaključiti da je psihičko zlostavljanje skoro podjednako pogađa sve grupe starijih, a da su nešto izloženiji emocionalnom zlostavljanju, kao i za finansijsko, stariji koji ne žive u svojoj kući ili žive sa decom. U istraživanju nismo imali ni jednu osobu koja se žalila da su joj socijalni kontakti uskaćeni i zabranjeni, ali to je ograničenje telefonskog istraživanja, jer ukoliko se nekom zabranjuju kontakti on nema slobodan pristup telefonu.

Seksualno zlostavljanje se pokazalo kao najveći tabu među starijima više od 50 posto je odustalo od ovog dela i nije želelo da odgovori, a samo jedna osoba je izjavila da je imala iskustvo pokušaja seksualnog kontakta od strane druge osobe. Stariji nisu o ovome govorili verovatno zbog osećanja sramote i stida, ova tema i nasilje ove vrste svakako iziskuje dalja istraživanja.

Kada je zanemarivanje u pitanju može se zaključiti na osnovu rezultata da je ono češće među starijima sa ograničenom funkcionalnom sposobnošću, a upravo ovim osobama je potrebna veća nega i briga. Zanemarivanje je za razliku od ostalih vrsta nasilja povezano sa socijalnim statusom osobe, pa su osobe sa nižim obrazovanjem i osobe sa primanjima nižim od 15.000 dinara mesečno u većoj meri izložene zanemarivanju.

PREPORUKE

- Potrebno je unaprediti normativni okvir kroz izmene i dopune zakona koji regulišu pravnu zaštitu od nasilja u cilju otklanjanja nedostataka i smetnji za efikasnu i delotvornu zaštitu starijih, pre svega Porodični zakon i Krivični zakonik, zatim i usklađivanje Zakona o policiji, Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o izvršenju krivičnih sankcija sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.
- Posebno razmotriti potrebu za izmenama Krivičnog zakonika i definisanja posebnog krivičnog dela zanemarivanja i zlostavljanja starijih ili kao kvalifikovanog oblika krivičnog dela nasilje u porodici (kada je delo izvršeno nad starijim ili nemoćnim licem).
- Unaprediti porodičnopravnu zaštitu posebno u pogledu određivanja i sprovođenja privremenih mera kojima treba starijima obezbediti hitnu zaštitu, kao i konkretizovanje načela hitnosti.
- Efikasan rad sudova i dosledna politika kažnjavanja uz izricanje adekvatnih sankcija prema težini učinjenog krivičnog dela.
- Neophodno je uraditi evaluaciju Nacionalne strategije o starenju 2006-2015 godina, da bi se utvrdili postignuti učinci i problemi.
- Pristupiti izradi nove Nacionalne strategije o starenju sa jasnim i detaljnim akcionim planom, precizno definisanim aktivnostima, zadacima i njihovim nosiocima, takođe i jasno definisanim budžetskim linijama koje prate Strategiju. Taj strateški plan treba da bude realan i da odgovara finansijskim kapacitetima države, kako bi se što preciznije targetirale potrebe starijih i pružio adekvatan odgovor na njih.
- Unaprediti Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, kao i posebne protokole resornih ministarstava, u smislu

boljeg definisanja odgovornosti i kordinacije, posebno načina praćenja multusektorske saradnje, kao jednog od glavnih faktora efikasne zaštite od nasilja u porodici i partnerskim odnosima uopšte, i nasilja nad starijima; potrebno je i dopuniti potokole specifičnostima u vezi sa nasiljem nad starijima.

- Neophodna je bolja koordinacija svih službi nadležnih za rešavanje slučajeva nasilja nad starijima, naročito na nivou jedinice lokalne samouprave
- Standardizovati vođenje evidencije svih nadležnih – odgovornih službi i organa i jedinstvena baza podataka o nasilju nad starijima, koja će biti dobno i rodno osetljiva, kako bi se bolje pratili rizici koje starenje sa sobom nosi, kao i uspešnost intervencija, i dobila kvalitetna dokumentacija u cilju pružanja efikasnog odgovora na nasilje
- Potrebne su obavezne kontinuirane edukacije profesionalaca iz različitih sektora, socijalnih radnika, zdravstvenih radnika, policije, tužilaštva, sudstva i profesionalaca iz finansijskog sektora (banke, osiguravajuća društva).
- Predvideti specijalizaciju profesionalaca u postupanju u slučajevima nasilja nad starijima.
- Potrebno obezbediti kontinuiranu internu evaluaciju kvaliteta usluga koju pružaju profesionalci u cilju unapređenja kvaliteta, dostupnosti i prilagođavanja rada profesionalaca potrebama starijih korisnika.
- Rad sa počiniocima nasilja u porodici je važan korak u prevenciji nasilja iz kog razloga je neophodno pored mera i procedura predviđenih Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija, primere dobre prakse Centara za socijalni rad koji rade sa nasilnicima proširiti i na druge sredine,
- Obezbediti edukaciju neformalnih negovatelja i usluge podrške i predaha u zajednici, za članove porodica koji brinu o svom ostarelom članu. Posebno je važan rad sa porodicama koje imaju funkcionalno zavisnog člana porodice ili člana koji ima dijagnostikovanu demenciju.

- Promovisati na lokalnom nivou usluge SOS telefona za pomoć starijim osobama žrtvama zlostavljanja.
- Razvijati usluge psihosocijalne pomoći namenjene starijim osobama žrtvama zlostavljanja u skladu sa njihovim specifičnostima.
- Omogućiti starijima osobama žrtvama zlostavljanja besplatnu pravnu i socijalnu pomoć.
- Prepoznavanje uloge civilnog sektora u prevenciji zlostavljanja starijih i njihove uloge u razvijanju usluga podrške i zaštite.
- Informisanje starijih o pravima koje imaju i omogućiti dostupnost informacija o institucijama, službama i organizacijama koje se bave zaštitom od zlostavljanja i nasilja.
- Informisati starije o radu nezavisnih tela Vlade Republike Srbije Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i Zaštitnika građana koji rade na zaštiti prava svih građana uključujući i starije.
- Senzibilizacija i rad sa medijima o profesionalnom i etički primerenom izveštavanju o problemima starijih, a pre svega o problemima zlostavljanja i kršenja ljudskih prava.
- Jedan od najvećih rizika od diskriminacije i zlostavljanja starijih je negativna slika, stereotipi i predrasude o starijima i sa tim u vezi neophodno je na svim nivoima kontinuirano relalizovati kampanje senzibilizacije javnosti sa jedne strane o problemu zlostavljanja starijih, a sa druge strane širiti pozitivnu sliku o starenju, starijim osobama i o njihovom doprinosu društvu.
- Uvesti u odgovarajuće nastavne programe i sadržaje koji se odnose na starost i starenje, ali i na međugeneracijsku solidarnost. Vrlo je važno da taj deo bude zamišljen kao igranje uloga, kako bi mladi mogli da se identifikuju sa problemima sa kojima se suočavaju stariji u cilju promene ponašanja i odnosa prema starijima i boljeg međusobnog razumevanja.

- U cilju razvijanja bolje međugeneracijske solidarnosti potrebno je i u klubovima za starije i drugim mestima gde se stariji okupljaju, edukovati i informisati starije osobe u pogledu odnosa prema mladima, i značaju razumevanja celog životnog ciklusa i adekvatnog prihvatanja procesa starenja.
- Promovisanje aktivne uloge samih starijih kroz motivisanje za samoorganizovanje u grupe samopomoći, kao platforme koja omogućava solidarnost i generacijsku podršku.
- Uključiti akademski sektor i istraživače iz različitih oblasti, u cilju produbljivanja znanja koja bi omogućila bolje razumevanje problema nasilja nad starijima i time unapredila pružanje zaštite (rasvetljavanje različitih oblika zlostavljanja, okolnosti pod kojima se dešavaju i karakteristike vezane za žrtve i počinioce zlostavljanja starijih i dr.).

LITERATURA

- Bergeron, R., 2001. An Elder Abuse Case Study: Caregiver stress or domestic violence? You decide, *Journal of Gerontological Social Work*, 34(4), pp. 47-63.
- Campaign for the NHS (Reinstatement) Bill, 2015. *The Myth of the 'Demographic Time Bomb': Policy makers and politicians must stop blaming older people for their decisions to cut funding for health*. [Online] Available at: <http://www.nhsbill2015.org/wp-content/uploads/2015/03/Myth-of-Ageing-fact-sheet.pdf> [Accessed 14 December 2015].
- Carlson, B. E. i Worden, A. P., 2002. *Public Opinion about Domestic Violence*, Albany: U.S. Department of Justice.
- Centers for Disease, Control and Prevention (CDC), 2015. *Elder Abuse: Consequences*. [Online] Available at: <http://www.cdc.gov/violenceprevention/elderabuse/consequences.html> [Accessed 14 December 2015].
- Cherry, K., 2015. *What is Ageism?* [Online] Available at: <http://psychology.about.com/od/aindex/g/ageism.htm> [Accessed 14 December 2015].
- Cyphers, G. C., 1999. Out of the Shadows: Elder abuse and neglect. *Policy and Practice of Public Human Services*, 57(3), pp. 25-30.
- Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 1948. *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*. Pariz: Ujedinjene nacije.
- Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 1990. *Konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica*. Njujork: Ujedinjene nacije.
- Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 2010. *Rezolucija o otvorenoj Radnoj grupi o starenju*. Njujork: Ujedinjene nacije.
- Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 2011. *Izveštaj Generalnog Sekretara o Drugom svetskom samitu o starenju*. Ženeva: Ujedinjene nacije.
- HelpAge International, 2014. *Global Age Watch Index*, London: HelpAge International.
- Kent and Medway Safeguarding Adults Board, 2015. *Multi-agency Safeguarding Adults Policy, Protocols and Guidance for Kent and Medway*, Maidstone: Kent County Council.
- Kornfeld-Matte, R., 2014. *Human Rights Council: Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons*, Geneva: United Nations.
- Marmolejo, I., 2008. *Elder Abuse in the Family in Spain*, Madrid: Queen Sofia Center.
- Ministarstvo pravde Republike Srbije, 2014. *Poseban protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima*, Beograd: Ministarstvo pravde Republike Srbije.
- Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, 2013. *Posebni protokol Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima*. Beograd: Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije.

Ministarstvo unutrašnjih poslova, 2013. *Posebni protokol Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima*, Beograd: Ministarstvo unutrašnjih poslova.

Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, 2009. *Posebni protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju*, Beograd: Ministarstvo zdravlja Republike Srbije.

National Center on Elder Abuse (NCEA), 1998. *The National Elder Abuse Incidence Study: Final report*. Washington: NCEA.

National Center for Elder Abuse (NCEA), 2015a. *Statistics/Data*. [Online] Available at: <http://www.ncea.aoa.gov/Library/Data/index.aspx#problem> [Accessed 14 December 2015].

National Center on Elder Abuse (NCEA), 2015b. *Types of Abuse*. [Online] Available at: http://www.ncea.aoa.gov/FAQ/Type_Abuse/index.aspx#abandonment [Accessed 14 December 2015].

National Center for the Protection of Elder People (NCPOP), 2009. *Public Perceptions of Elder Abuse: A literature review*, Dublin: University College Dublin.

National Committee for the Prevention of Elder Abuse (NCPEA), 2015. *Neglect and Self-Neglect*. [Online] Available at: <http://www.preventelderabuse.org/elderabuse/neglect.html> [Accessed 14 December 2015].

Naughton, C. et al., 2012. Elder abuse and neglect in Ireland: Results from a national prevalence survey. *Age Ageing*, 41(1), pp. 98-103.

Petrušić, N., Todorović, N. i Vračević, M., 2012. *Nasilje nad starijima: Studija o nasilju u porodici*, Beograd: Crveni krst Srbije.

Petrušić, N., Todorović, N. i Vračević, M., 2015. *Uvod u starenje i ljudska prava starijih: Pilot studija o finansijskom zlostavljanju starijih*, Beograd: Crveni krst Srbije.

Ramsey-Klawnsnik H., 2000. Elder-Abuse Offenders: A typology, *Generations*, 24(2), pp.17-22.

Republički zavod za statistiku, 2014. *Projekcije stanovništva Republike Srbije 2011-2041.: Podaci po opštinama i gradovima*, Beograd: Republički zavod za statistiku.

Službeni glasnik Republike Srbije, 51/1992, 53/1993, 67/1993, 48/1994, 101/2005, 85/2005. *Zakon o javnom redu i miru*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 108/2005. *Strategija razvoja socijalne zaštite*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 76/2006. *Nacionalna strategija o starenju 2006-2015. godine*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 98/2006. *Ustav Republike Srbije*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 57/2008. *Nacionalna strategija održivog razvoja*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 15/2009. *Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period 2012-2015*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 22/2009. *Zakon o zabrani diskriminacije*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 42/2009. *Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 24/2011. *Zakon o socijalnoj zaštiti*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 27/2011. *Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 59/2008, 37/2010, 39/2011, 01/2012. *Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 13/2012. *Nacionalna strategija socijalnog stanovanja*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 55/2005, 71/2005, 101/2007, 65/2008, 16/2011, 68/2012, 72/2012. *Staretegija prevencije i zaštite od diskriminacije*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 12/2013. *Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 60/2013. *Strategija za palijativno zbrinjavanje*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 65/2013. *Zakon o prekršajima*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014. *Krivični zakonik*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 18/2005, 72/2011, 6/2015. *Porodični zakon*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Službeni glasnik Republike Srbije, 107/2005, 72/2009, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013, 93/2014, 96/2015. *Zakon o zdravstvenoj zaštiti*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena („Službeni list SFRJ“, br. 11/81).

Sooryanarayana, R., Choo W. Y. and Hairi N. N., 2013. A Review on the Prevalence and Measurement of Elder Abuse in the Community. *Trauma, Violence & Abuse*, 14(4), pp. 316-325.

Swanson S., 1998. *Abuse and Neglect of Older Adults*, Ottawa: National Clearinghouse on Family Violence.

Todorović N., Milićević Kalašić A., Jovanović L., Vračević M., 2009. *Nasilje i diskriminacija starih osoba*. [Neobjavljeno istraživanje] Crveni krst Srbije.

Ujedinjene nacije, 1982. *Bečki međunarodni plan akcije o starenju*. Svetski samit o starenju, Beč: Ujedinjene nacije.

United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), Division for Social Policy and Development, 2013a. *Neglect, Abuse and Violence against Older Women*, New York: United Nations.

United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), Population Division, 2013b. *World Population Ageing 2013*, New York: United Nations.

United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), Population Division, 2015. Population ageing and sustainable development. *Population Facts*. No. 2014/4/Rev.1.

United Nations Population Fund (UNFPA)/HelpAge International, 2012. *Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and a Challenge*, New York: UNFPA.

Vlada Republike Srbije, 2006. *Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja u republici Srbiji*, Beograd: Vlada Republike Srbije.

Vlada Republike Srbije, 2011. Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima Vlade Republike Srbije, Beograd: Vlada Republike Srbije.

World Health Organization (WHO), 1996. *Violence: A Public Health Priority: WHO Global Consultation on Violence and Health*, Geneva: WHO.

World Health Organization (WHO)/International Network for the Prevention of the Elder Abuse (INPEA), 2002. *Missing Voices: Views of older persons on elder abuse*, Geneva: WHO.

World Health Organization (WHO), 2002. *World Report on Violence and Health: Summary*, Geneva: WHO.

World Health Organization (WHO), 2015a. *Media Center: Elder abuse*. [Online] Available at: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs357/en/> [Accessed 14 December 2015].

World Health Organization (WHO), 2015b. *World Report on Ageing and Health*, Geneva: WHO.

World Health Organization (WHO)/United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC)/United Nations Development Programme (UNDP), 2014. *Global Status Report on Prevalence and Measurement of Elder Abuse in the Community*, Geneva: WHO.

Živković, D., Đorđević, B. i Šaponjić, Lj., 2000. Stari ljudi u opštini Kruševac, *Savet za pitanja starenja i starosti opštine Kruševac*, pp. 99-105.

DODATAK – TABELE

DEMOGRAFIJA

Tabela 1. Uzrast starih

	N	%
65 do 69	310	38.8
70 do 74	177	22.1
75 do 79	141	17.6
80 do 84	125	15.6
85 i više	47	5.9

Tabela 2. Pol

	N	%
Muškarci	251	31.4
Žene	549	68.6

Tabela 3. Vlasništvo nad objektom u kojem žive stari

	N	%
Sopstvenoj kući-stanu	759	94.9
Kod dece	24	3.0
Kod drugih rođaka	5	0.6
Plaća kirija	10	1.3
Koristi stanaarsko pravo	2	0.3

Tabela 4. Bračni status

	N	%
Nisam nikad bio-la u braku	13	1.6
U braku i živim sa mužem-ženom	409	51.1
U braku i ne živim sa mužem-ženom	5	0.6
Razveden/a	31	3.9
Udovac/a	342	42.8

Tabela 5. Obrazovanje

	N	%
Završena osnovna škola	300	37.5
Završena srednja škola	353	44.1
Završena viša škola ili fakultet	147	18.4

Tabela 6. Izvori prihoda

	N	%
Bez prihoda	32	4
Socijalna davanja	11	1.4
Radni odnos	1	0.1
Penzija	756	94.5

Tabela 7. Visina prihoda

	N	%
Manje od 15.000 din	153	19.1
15.001 - 25.000 dinara	241	30.1
25.001 - 35.000 dinara	143	17.9
35.001 - 45.000 dinara	46	5.8
45.001 i više	29	3.6
Bez odgovora	156	19.5
NP	32	4.0

Tabela 8. Način potrošnje prihoda

	N	%
Samo na sebe	336	42.0
Izdržava i druge	432	54.0
NP	32	4.0

Tabela 9. Struktura starih u odnosu na to da li sami donose odluku o tome na koji način ćete da potrošite sredstva kojima raspoložu

	N	%
Sami raspoložu	660	82.5
Ne raspoložu sami	108	13.5
NP	32	4.0

Tabela 10. Zdravstveno stanje i ograničenja u funkcionisanju

	N	%
Postoji ograničenje u funkcionisanju	274	34.3
Ne postoji ograničenje u funkcionisanju	494	61.8
NP	32	4.0

FINANSIJSKO NASILJE

Tabela 11. Učestalost finansijskog nasilja

	N	%
Postoji finansijsko nasilje	92	11.5
Ne postoji finansijsko nasilje	708	88.5

Tabela 12. Učestalost specifičnih oblika finansijskog nasilja

	N	%
Krađa	57	7.1
Prinuda stare osobe da se odrekne novca/svojine	11	1.4
Prevara	24	3.0
Oduzimanje poslovne sposobnosti/starateljstvo	0	0.0
Drugi način	21	2.6

Tabela 13. Učestalost finansijskog nasilja prikazano po uzrastu

	Nema nasilja		Finansijsko nasilje	
	N	%	N	%
65 do 69	273	88.1	37	11.9
70 do 74	159	89.8	18	10.2
75 do 79	129	91.5	15	8.5
80 do 84	107	85.6	18	14.4
85 i više	40	85.1	7	14.9

Tabela 14. Učestalost finansijskog nasilja prikazano po polu

	Nema nasilja		Finansijsko nasilje	
	N	%	N	%
Muški	216	86.1	35	13.9
Zenski	492	89.6	57	10.4

Tabela 15. Učestalost finansijskog nasilja prikazano po broju članova domaćinstvu

	Nema nasilja		Finansijsko nasilje	
	N	%	N	%
1	184	84.0	35	16.0
2	273	90.4	29	9.6
3	72	90.0	8	10.0
4	71	86.6	11	13.4
5	47	92.2	4	7.8
6 i više	61	92.4	5	7.6

Tabela 16. Učestalost finansijskog nasilja prikazano po mestu stanovanja

	Nema nasilja		Finansijsko nasilje	
	N	%	N	%
Sopstvena kuća	675	88.9	84	11.1
Kod dece	21	87.5	3	12.5
Kod rođaka	3	60.0	2	40.0
Kirija	8	80.0	2	20.0
Staniarsko parvo	1	50.0	1	50.0

Tabela 17. Učestalost finansijskog nasilja prikazano po bračnom statusu

	Nema nasilja		Finansijsko nasilje	
	N	%	N	%
Nikad nisam bio/la u braku	11	84.6	2	15.4
U braku živim sa ženom/mušem	368	90.0	41	10.0
U braku i ne živim sa mužem/ženom	4	80.0	1	20.0
Razveden/a	24	77.4	7	22.6
Udovac/a	301	88.0	41	12.0

Tabela 18. Učestalost finansijskog nasilja prikazano po nivou obrazovanja

	Nema nasilja		Finansijsko nasilje	
	N	%	N	%
Završena ili nezavršena osnovna škola	282	94.0	18	6.0
Završena srednja škola	306	86.7	47	13.3
Završena viša škola ili fakultet	120	81.6	27	18.4

Tabela 19. Učestalost finansijskog nasilja prikazano po izvorima ličnih prihoda

	Nema nasilja		Finansijsko nasilje	
	N	%	N	%
Bez prihoda	27	84.4	5	15.6
Socijalna davanja	11	100.0	0	0.0
Radni odnos	0	0.0	1	100.0
Penzija	670	88.6	86	11.4

Tabela 20. Učestalost finansijskog nasilja prikazano po visini mesečnih primanja

	Nema nasilja		Finansijsko nasilje	
	N	%	N	%
Manje od 15.000din	143	93.5	10	6.5
15.001-25.000	211	87.6	30	12.4
25.001-35.000	127	88.8	16	11.2
35.001-45.000	38	82.6	8	17.4
45.001 i više	24	82.8	5	17.2
Bez odgovora	138	88.5	18	11.5

EMOCIONALNO NASILJE

Tabela 21. Učestalost emocionalnog nasilja

	N	%
Postoji emocionalno nasilje	62	7.8
Ne postoji emocionalno nasilje	738	92.3

Tabela 21. Učestalost specifičnih oblika emocionalnog nasilja

	N	%
Vredanje	53	6.6
Pretnja kaznom ili smeštajem u dom za stare	3	0.4
Ignorisanje/kao da ne postoji	1	0.1
Sprečavanje socijalnih kontakata	0	0.0
Uznemiravanje na drugi način	13	1.6

Tabela 22. Učestalost emocionalnog nasilja prikazano po uzrastu

	Nema nasilja		Emocionalno nasilje	
	N	%	N	%
65 do 69	285	91.9	25	8.1
70 do 74	168	94.9	9	5.1
75 do 79	130	92.2	11	7.8
80 do 84	113	90.4	12	7.6
85 i više	42	89.4	5	10.6

Tabela 23. Učestalost emocionalnog nasilja prikazano po polu

	Nema nasilja		Emocionalno nasilje	
	N	%	N	%
Muški	232	92.4	19	7.6
70 do 74	168	94.9	9	5.1

Tabela 24. Učestalost emocionalnog nasilja prikazano po broju članova domaćinstva

	Nema nasilja		Emocionalno nasilje	
	N	%	N	%
1	202	92.2	17	7.8
2	282	93.4	20	6.6
3	73	91.2	7	8.8
4	75	91.5	7	8.5
5	47	92.2	4	7.8
6 i više	59	89.4	7	10.6

Tabela 25. Učestalost emocionalnog nasilja prikazano po mestu stanovanja

	Nema nasilja		Emocionalno nasilje	
	N	%	N	%
Sopstvenoj kući	704	92.8	55	7.2
Kod dece	22	91.7	2	8.3
Kod rođaka	3	60.0	2	40.0
Kirija	8	80.0	2	20.0
Starijarsko parvo	1	50.0	1	50.0

Tabela 26. Učestalost emocionalnog nasilja prikazano po trenutnom bračnom statusu

	Nema nasilja		Emocionalno nasilje	
	N	%	N	%
Nikad nisam bio/la u braku	12	92.3	1	7.1
U braku živim sa ženom/mušerem	383	93.6	26	6.4
U braku i ne živim sa mužerem/ženom	5	100.0	0	0.0
Razveden/a	30	96.8	1	3.2
Udovac/a	308	90.1	34	9.9

Tabela 27. Učestalost emocionalnog nasilja prikazano po nivou obrazovanja

	Nema nasilja		Emocionalno nasilje	
	N	%	N	%
Završena I nezavršena osnovna škola	276	92.0	24	8.0
Završena srednja škola	328	92.9	25	7.1
Završena viša škola ili fakultet	134	91.2	13	8.8

Tabela 28. Učestalost emocionalnog nasilja prikazano po izvoru ličnih prihoda

	Nema nasilja		Emocionalno nasilje	
	N	%	N	%
Bez prihoda	32	100.0	0	0.0
Socijalna davanja	11	100.0	0	0.0
Radni odnos	1	100.0	0	0.0
Penzija	694	91.8	62	8.2

Tabela 29. Učestalost emocionalnog nasilja prikazano po visini mesečnih primanja

	Nema nasilja		Emocionalno nasilje	
	N	%	N	%
Manje od 15.000din	137	89.5	16	10.5
15.001-25.000	222	92.1	19	7.9
25.001-35.000	131	91.6	12	8.4
35.001-45.000	43	93.5	3	6.5
45.001 i više	28	96.6	1	3.4
Ne želim da odg.	145	92.9	11	7.9

ZANEMARIVANJE

Tabela 30. Učestalost zanemarivanja

	N	%
Nema zanemarivanja	773	96.6
Ima zanemarivanja	27	3.4

Tabela 31. Učestalost zanemarivanja prikazano po uzrastu

	Nije prisutno		Prisutno	
	N	%	N	%
65 do 69	297	95.8	13	4.2
70 do 74	173	97.7	4	2.3
75 do 79	136	96.5	5	3.5
80 do 84	124	99.2	1	0.8
85 i više	43	91.5	4	8.5

Tabela 32. Učestalost zanemarivanja prikazano po polu

	Nije prisutno		Prisutno	
	N	%	N	%
Muški	246	98.0	5	2.0
Zenski	527	96.0	22	4.0

Tabela 33. Učestalost zanemarivanja prikazano po broju članova u domaćinstvu

	Nije prisutno		Prisutno	
	N	%	N	%
1	206	94.1	13	5.9
2	297	97	9	3.0
3	79	98.8	1	1.2
4	81	98.8	1	1.2
5	49	96.1	2	3.9
6 i više	65	98.5	1	1.5

Tabela 34. Učestalost zanemarivanja prikazano po mestu stanovanja

	Nije prisutno		Prisutno	
	N	%	N	%
Sopstvenoj kući	734	96.7	25	3.3
Kod dece	24	100	0	0.0
Kod drugih rođaka	4	80.0	1	20.0
Kirija	9	90.0	1	10.0
Stanaarsko pravo	2	100	0	0.0

Tabela 35. Učestalost zanemarivanja prikazano po bračnom statusu

	Nije prisutno		Prisutno	
	N	%	N	%
Nikad nisam bio/la u braku	13	100.0	0	0.0
U braku i živim sa mužem/ženom	399	97.6	10	2.4
U braku i ne živim sa mužem/ženom	4	80.0	1	20.0
Razveden/a	31	100.0	0	0.0
Udovac/a	326	95.3	16	4.7

Tabela 36. Učestalost zanemarivanja prikazano po nivou obrazovanja

	Nije prisutno		Prisutno	
	N	%	N	%
Završena ili nezavršena osnovna škola	283	94.3	17	5.7
Završena srednja škola	347	98.3	6	1.7
Završena viša škola ili fakultet	143	97.3	4	2.7

Tabela 37. Učestalost zanemarivanja prikazano po izvorima prihoda

	Nije prisutno		Prisutno	
	N	%	N	%
Bez prihoda	30	93.8	2	6.2
Socijalna davanja	10	90.9	1	9.1
Radni odnos	1	100.0	0	0.0
Penzija	732	96.8	24	3.2

Tabela 38. Učestalost zanemarivanja prikazana po visini mesečnih primanja

	Nije prisutno		Prisutno	
	N	%	N	%
Manje od 15.000 din	141	92.2	12	7.8
15.001-25.000	235	97.5	6	2.5
25.001-35.000	139	97.2	4	2.8
35.001-45.000	45	97.8	1	2.2
45.001 i više	29	100.0	0	0.0
Ne želi da odgovori	154	98.7	2	1.3

ANALIZA FIZIČKOG NASILJA

Tabela 39. Učestalost fizičkog nasilja

	N	%
Nema fizičkog nasilja	769	96.1
Ima fizičkog nasilja	31	3.9

Tabela 40. Učestalost različitih oblika fizičkog nasilja

	N	%
Drmusanje i grubo guranje	8	1.0
Samar, udarac	6	0.8
Sutiranje nogom	2	0.3
Udaranje pešnicama	3	0.4
Fizičke povrede	14	1.8
Drugi način nasilnog ponašanja	14	1.8

Tabela 41. Učestalost fizičkog nasilja prikazano po uzrastu

	Nema nasilja		Fizičko nasilje	
	N	%	N	%
65 do 69	299	96.5	11	3.5
70 do 74	167	94.4	10	5.6
75 do 79	138	97.9	3	2.1
80 do 84	121	96.8	4	3.2
85 i više	44	93.6	3	6.4

Tabela 42. Učestalost fizičkog nasilja prikazano po polu

	Nema nasilja		Fizičko nasilje	
	N	%	N	%
Muški	243	96.8	8	3.2
Zenski	526	95.8	23	4.2

Tabela 43. Učestalost fizičkog nasilja prikazano po broju članova u domaćinstvu

	Nema nasilja		Fizičko nasilje	
	N	%	N	%
1	206	94.1	13	5.9
2	293	97.0	9	3.0
3	78	97.5	2	2.5
4	78	95.1	4	4.9
5	50	98.0	1	2.0
6 i više	64	97.0	2	3.0

Tabela 44. Učestalost finansijskog nasilja prikazano po mestu življenja

	Nema nasilja		Fizičko nasilje	
	N	%	N	%
Sopstvenoj kući	733	96.6	26	3.4
Kod dece	22	91.7	2	8.3
Kod rođaka	5	100.0	0	0.0
Kirija	9	90.0	1	10.0
Stariarsko pravo	0	0.0	2	100.0

Tabela 45. Učestalost fizičkog nasilja prikazano po trenutnom bračnom statusu

	Nema nasilja		Fizičko nasilje	
	N	%	N	%
Nikad nisam bio/la u braku	13	100.0	0	0.0
U braku živim sa ženom/mušem	397	97.1	12	2.9
U braku i ne živim sa mužem/ženom	5	100.0	0	0.0
Razveden/a	28	90.3	3	9.7
Udovac/a	326	96.1	31	3.9

Tabela 46. Učestalost fizičkog nasilja prikazano po nivou obrazovanja

	Nema nasilja		Fizičko nasilje	
	N	%	N	%
Nezavršena osnovna škola	95	96.9	3	3.1
Završena osnovna škola	196	97.0	6	3.0
Završena srednja škola	337	95.5	16	4.5
Završena viša škola ili fakultet	141	95.9	6	4.1

Tabela 47. Učestalost fizičkog nasilja prikazano po izvorima ličnih prihoda

	Nema nasilja		Fizičko nasilje	
	N	%	N	%
Bez prihoda	30	93.8	2	6.2
Socijalna davanja	11	100.0	0	0.0
Radni odnos	1	100.0	0	0.0
Penzija	727	96.2	29	3.8

Tabela 49. Učestalost fizičkog nasilja prikazano po visini mesečnih primanja

	Nema nasilja		Fizičko nasilje	
	N	%	N	%
Manje od 15.000din	147	96.1	6	3.9
15.001-25.000	231	95.9	10	4.1
25.001-35.000	137	95.8	6	4.2
35.001-45.000	46	100.0	0	0.0
45.001 i više	29	100.0	0	0.0
Bez odgovora	149	95.5	7	4.5

SEKSUALNO NASILJE

Tabela 50. Učestalost različitih oblika seksualnog nasilja

	N	%
Dodirnuo ili pokušao da dodirne na seksualizovanačin	0	0.0
Prisiljavanje na gledanje pornografskih snimaka	0	0.0
Vulgarno dobacivanje	0	0.0
Pokušao seksualnog odnosa	1	0.1
Seksualni odnos bez pristanka	0	0.0
Druge vrste neadekvatnog seksualizovanog odnosa	0	0.0

ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE BEZ OBZIRA NA OBLIK

Tabela 51. Učestalost nasilja

	N	%
Nema nasilja	642	80.3
Prisutno nasilja	158	19.8

Tabela 52. Učestalost nasilja po broju oblika nasilja

	N	%
0	642	80.3
1	114	14.2
2	34	4.3
3	9	1.1
4	1	0.1

Tabela 53. Učestalost aktuelnog nasilja i zanemarivanja

	N	%
Nema nasilja	712	89.0
Prisutno nasilje	88	11.0

Tabela 54. Učestalost nasilja prikazano po uzrastu

	Nema nasilja		Ima nasilja	
	N	%	N	%
65 do 69	248	80.0	62	20.0
70 do 74	143	80.8	34	19.2
75 do 79	118	83.7	23	16.3
80 do 84	98	78.4	27	21.6
85 i više	35	75.5	12	25.5

Tabela 55. Učestalost nasilja prikazano po polu

	Nema nasilja		Ima nasilja	
	N	%	N	%
Muški	248	80.0	62	20.0
Zenski	143	80.8	34	19.2

Tabela 56. Učestalost nasilja prikazano po broju članova domaćinstva

	Nema nasilja		Ima nasilja	
	N	%	N	%
1	163	74.4	56	25.6
2	250	82.8	52	17.6
3	68	85.0	12	15.0
4	63	76.8	19	23.2
5	42	82.4	9	17.6
6 i više	56	84.8	10	15.2

Tabela 57. Učestalost nasilja prikazano po mestu stanovanja

	Nema nasilja		Ima nasilja	
	N	%	N	%
Sopstvenoj kući	614	80.9	145	19.1
Kod dece	21	87.5	3	12.5
Kod rođaka	1	20.0	4	80.0
Kirija	6	60.0	4	40.0
Stanarsko pravo	0	0.0	2	100.0

Tabela 58. Učestalost nasilja prikazano po trenutnom bračnom statusu

	Nema nasilja		Ima nasilja	
	N	%	N	%
Nikad nisam bio/la u braku	11	84.6	2	15.4

U braku živim sa ženom/mušem	340	83.1	67	16.9
U braku i ne živim sa mužem/ženom	3	60.0	2	40.0
Razveden/a	23	74.2	8	25.8
Udovac/a	265	77.5	77	22.5

Tabela 59. Učestalost nasilja prikazano po nivou obrazovanja

	Nema nasilja		Ima nasilja	
	N	%	N	%
Završena ili nezavršena osnovna škola	247	82.3	53	17.7
Završena srednja škola	286	81.0	67	19.0
Završena viša škola ili fakultet	109	74.1	38	25.9

Tabela 60. Učestalost nasilja prikazana po izvorima prihoda

	Nema nasilja		Ima nasilja	
	N	%	N	%
Bez prihoda	24	75.0	8	25.0
Socijalna davanja	10	90.9	1	9.1
Radni odnos	0	0.0	1	100.0
Penzija	608	80.4	148	19.6

Tabela 61. Učestalost nasilja prikazana po visini mesečnih primanja

	Nema nasilja		Ima nasilja	
	N	%	N	%
Manje od 15.000din	122	79.7	31	20.3
15.001-25.000	195	80.9	46	19.1
25.001-35.000	117	81.8	26	18.2
35.001-45.000	35	76.1	11	23.9
45.001 i više	23	79.3	6	20.7
Bez odgovora	126	80.8	30	19.2

UPITNIK

UVOD – INFORMACIJE KOJU ANKETARI DAJU O ISTRAŽIVANJU

K. Koliko godina imate? /numerička/

BLOK 1 – OSNOVNI PODACI O OSOBI I PORODICI

Želeo bih da mi prvo kažete nešto o članovima Vašeg domaćinstva.

P1. Koliko članova ima domaćinstvo u kojem živite? /numerička/

P2. Ko sve čini Vaše domaćinstvo? /višestruki odgovor/

1. Bračni partner
2. Deca
3. Unuci
4. Roditelji
5. Braća i sestre
6. Drugi: _____

P3. Da li trenutno živite u: /jedan odgovor/

1. Sopstvenoj kući/stanu
2. Kod dece
3. Kod drugih rođaka
4. Drugo: _____

Sada bih Vas pitao/la nešto o Vama.

P4. Koji je Vaš trenutni bračni status? /jedan odgovor/

1. Nisam nikada bio/la u braku
2. U braku i živim sa mužem/ženom
3. U braku i ne živim trenutno sa mužem/ženom
4. Razveden/a
5. Udovac/udovica

P5. Koji je najviši nivo obrazovanja koji ste završili? /jedan odgovor/

1. Nezavršena osnovna
2. Završena osnovna
3. Završena srednja škola
4. Završena viša škola ili fakultet

P6. Da li možete da procenite koliko su trenutni prihodi domaćinstva u kojem živite?/jedan odgovor/

1. Bez prihoda
2. Do 20.000
3. 20.000 – 50.000
4. 50.000 – 100.000
5. Više od 100.000

P7. Koji su Vaši osnovni lični izvori prihoda?

1. Bez prihoda
2. Socijalna davanja
3. Radni odnos
4. Penzija
5. Drugo: _____

/Ukoliko P7 = 4 onda P8, ukoliko P7 = 1 onda BLOK 2, u suprotnom preći na P9/

P8. Ukoliko želite, da li biste mogli da mi kažete koliko je iznos Vaše penzije? /jedan odgovor/

1. Nema penziju
2. Manje od 15.000
3. 15.001 do 25.000
4. 25.001 do 35.000
5. 35.001 do 45.000
6. 45.001 i više
7. Ne želi da pruži odgovor

P9. Da li svoje prihode trošite samo na sebe ili izdržavate i druge osobe?/jedan odgovor/

1. Samo na sebe
2. Izdržava i druge

P10. Da li Vi u potpunosti odlučujete na koji način ćete da potrošite sredstva kojima raspolazete ili ne?/jedan odgovor/

1. Da

2. Ne

P11. Da li imate neku hroničnu bolest ili neki ozbiljniji zdravstveni problem?/jedan odgovor/

1. Da, imao/la

2. Da, ima i dalje

3. Ne

P12. Da li Vas ovo zdravstveno stanje ograničava u svakodnevnim aktivnostima kao što su uzimanje hrane i napitaka, kretanje, kupovina hrane, lekova i osnovnih potrepština, druženje?/jedan odgovor/

1. Da

2. Ne

BLOK 2 – ISKUSTVA ZANEMARIVANJA I ZLOSTAVLJANJA

Sada ću Vas pitati o nekim Vašim iskustvima koja ste imali nakon što ste napunili 65 godina. Zbog toga bih voleo da probate da identifikujete neki značajan događaj koji Vam se desio tokom one godine kada ste napunili 65-i rođendan. Da li možete da se setite takvog događaja? To može da bude nešto što se lično Vama desilo, ili može da bude nešto što se desilo u zemlji ili svetu.

/ispitanik je identifikovao takav događaj/

Dakle, sledeća pitanja odnose se samo na period Vašeg života nakon tog događaja.

/ZANEMARIVANJE/

P13. Bez obzira na zdravstveno stanje, da li Vam se nakon što ste napunili 65 godina ikada desilo da Vam je osoba na koju ste računali da će Vam pomoći uskratila pomoć u aktivnostima koje niste mogli sami da obavite, a koje su važne za vaše zdravlje, svakodnevno funkcionisanje, učestvovanje u aktivnostima koje su Vama važne.

1. Da

2. Ne

/Ukoliko P13 = 1 onda P14, ukoliko P13 = 2 onda P16/

P14. Da li se ovo dogodilo u poslednjih 12 meseci?

1. Da

2. Ne → P16

P15. Koliko puta se ovo dogodilo u poslednjih 12 meseci?

1. Nikada

2. 1 – 2

3. 3 – 5
4. 6 ili više puta

/FINANSIJSKO NASILJE/

P16. Sada ću Vas pitati nešto o iskustvima koje ste mogli da imate u vezi sa finansijskim sredstvima odnosno svojinom nakon što ste napunili 65 godina. Dali Vam je u ovom periodu oduzet novac, kuća, stan, zemljište ili neka druga vrednost na neki od sledećih načina:

1. Krađom
2. Prisilom da se odreknete novca ili svojine
3. Prevarom
4. Oduzimanjem poslovne sposobnosti/stavljanjem pod starateljstvo
5. Neki drugi način koji nije naveden: _____

6. Nije se desilo

/Ukoliko P16 = 1 do 4 onda P17, ukoliko P16 = 5 onda P20/

P17. Da li se ovo dogodilo u poslednjih 12 meseci?

1. Da
2. Ne → P20

P18. Koliko puta se ovo dogodilo u poslednjih 12 meseci?

1. Nikada
2. 1 – 2
3. 3 – 5
4. 6 ili više puta

P19. Da li je to uradio neko ko živi sa Vama u domaćinstvu ili neko ko nije član Vašegdomaćinstva? /višestruki odgovori/

1. Član porodice
2. Nije član porodice
3. Odbija odgovor

/EMOCIONALNO/PSIHOLOŠKO NASILJE/

P20. Sada ću Vas pitati nešto o tome na koji način se drugi odnose prema Vama. Od kada ste napunili 65 godina, da li je neko rekao ili uradio nešto od sledećeg:

- 1. Vređao Vas, nazivao pogrdnim imenima**
- 2. Pretio Vam kaznom ili smeštajem u dom za stare**
- 3. Ignorisao Vas i pravio se kao da ne postojite**
- 4. Sprečio Vas da vidate osobe do kojih Vam je stalo**
- 5. Na drugi način pokušao da Vas uznemiri: _____**

- 6. Ništa se slično nije desilo**

/Ukoliko P20 = 1 do 5 onda P21, ukoliko P20 = 6 onda P24/
P21. Da li se ovo dogodilo u poslednjih 12 meseci?

1. Da
2. Ne → P24

P22. Koliko puta se ovo dogodilo u poslednjih 12 meseci?

1. Nikada
2. 1 – 2
3. 3 – 5
4. 6 ili više puta

P23. Da li je to uradio neko ko živi sa Vama u domaćinstvu ili neko ko nije član Vašeg domaćinstva? /višestruki odgovori/

1. Član porodice
2. Nije član porodice
3. Odbija odgovor

/FIZIČKO NASILJE/

P24. Da li Vas je neko nakon što ste napunili 65 godina ikada:

- 1. Drmusao i gurao grubo**
- 2. Ošamario ili udario**
- 3. Šutnuo ili udario jako nogom**
- 4. Udarao pesnicima**
- 5. Naneo bilo kakve fizičke povrede**

6. Ponašao nasilno prema vama na način koji nije spomenut: _____

7. Ništa slično se nije desilo

/Ukoliko P24 = 1 do 6 onda P25, ukoliko P24 = 7 onda P28/

P25. Da li se ovo dogodilo u poslednjih 12 meseci?

1. Da
2. Ne → P28

P26. Koliko puta se ovo dogodilo u poslednjih 12 meseci?

1. Nikada
2. 1 – 2
3. 3 – 5
4. 6 ili više puta

P27. Da li je to uradio neko ko živi sa Vama u domaćinstvu ili neko ko nije član Vašeg domaćinstva? /višestruki odgovori/

1. Član porodice
2. Nije član porodice
3. Odbija odgovor

/SEKSUALNO NASILJE/

P28. Sledeća pitanja su veoma lična i ukoliko se ne osećate raspoloženim da odgovorite na njih molim Vas to kažete i preskočićemo ovaj set pitanja. Podsećamo Vas da su svi podaci anonimni i poverljivi i da niko ne može da ustanovi šta ste Vi rekli. Da nastavimo, da li Vas je neko nakon što ste napunili 65 godina ikada protivno Vašoj volji:

1. Dodirnuo ili probao da dodirne na seksualizovanačin
2. Prisiljavao da gledate pornografske snimke
3. Komentarisao na vulgaran i seksualno provokativan način
4. Pokušao da ima seksualni odnos sa Vama
5. Imao seksualni odnos sa Vama
6. Na drugi način imao neadekvatan i seksualizovan odnos sa Vama:

7. Ništa slično se nije desilo

/Ukoliko P24 = 1 do 6 onda P25, ukoliko P24 = 7 onda P28/

P29. Da li se ovo dogodilo u poslednjih 12 meseci?

1. Da
2. Ne

P30. Koliko puta se ovo dogodilo u poslednjih 12 meseci?

1. Nikada
2. 1 – 2
3. 3 – 5
4. 6 ili više puta

P31. Da li je to uradio neko ko živi sa Vama u domaćinstvu ili neko ko nije član Vašeg domaćinstva? /višestruki odgovori/

1. Član porodice
2. Nije član porodice
3. Odbija odgovor

P32. Da li Vas je neko na bilo koji drugi način naterao da uradite nešto što ne želite ili Vam uradio nešto zbog čega ste se osećali uznemireno i povređeno?

Ukoliko Vam se nešto od navedenog dogodilo, molim Vas razmislite o tome da nešto povodom toga i preduzmete. Prve informacije možete dobiti pozivom na broj lokalne organizacije Crvenog Krsta ili možete da koantaktirate Poverenika za zaštitu ravnopravnosti na broj

Kopije ove knjige napravljene su u nekomercijalne svrhe da bi se proširilo znanje i podigla svest građana i građanki Republike Srbije o diskriminaciji i zlostavljanju starijih osoba i time unapredio njihov položaj.

Црвени крст Србије
Red Cross of Serbia

ПОВЕРЕНИК ЗА
ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ